

Kızıldeniz’de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen’e Etkileri ve Osmanlı Devleti (1898-1914)

The Influences of Arms Trafficking in The Red Sea, Over Djibouti, on Yemen and the Ottoman Empire (1898 - 1914)

Durmuş AKALIN*

Öz

Kızıldeniz, XIX. yüzyılda gerek Osmanlı Devleti gerekse de Avrupa ve dünya siyaseti için son derece önemli yerlerden biri oldu. Avrupa devletlerinin bölgedeki siyasi ve ticari varlığının artmaya başlaması ile bölge son derece nazik bir duruma geldi. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl içinde bir takım tedbirler almaya çalışsa da bu durumun önüne geçmesi mümkün olamadı. Süveyş Kanalı’nın açılması, Hindistan’daki gelişmeler, İngilizlerin Aden’e yerleşmesi ve Kızıldeniz’in Afrika sahillerine Avrupalı güçlerin yerleşmeye başlamasıyla işler iyice karıştı. Her ne kadar Osmanlı Devleti bölge üzerindeki ağırlığını arttırsa da yabancı tüccarların bölgede devam ettirdikleri silah ticareti, bölgedeki gelişmeleri derinden etkileyen başlıklardan önde geleni oldu. Yemen’de devam eden isyanlar ve Osmanlı Devleti’nin bölgedeki hâkimiyetine zarar veren bu ticaret, Osmanlı Devleti’ni oldukça uğraştırdı. Bu çalışma ile bölgedeki silah ticareti ve bu ticarete karşı Osmanlı Devleti’nin yaklaşımı ele alınmaya çalışılacaktır. Cibuti üzerinden gerçekleşen bu ticaretin incelenmesiyle, günümüzde bölgede olan biten gelişmelerin tarihi derinliğinin ele alınması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kızıldeniz, Yemen, Cibuti, Silah Kaçakçılığı.

Abstract

The Red Sea was one of the very important places for both the Ottoman Empire and the European and the world politics in XIX. century. With the increasing political and commercial presence of the European States in the region, the

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dakalin@pau.edu.tr

situations in the region had become very delicate. In this situation, even if the Ottoman Empire tried to take a number of measures in the XIX. century, they failed to handle the situation. With the opening of Suez Canal, the developments in India, the British settlement in Aden and the beginning of the European Settlement in the African coasts of the Red Sea, thing became more complicated. Although the Ottoman Empire had increased its' weight in the region, the arms trade that foreign traders made in the region was one of the titles that affect the developments in the region. The rebellions that continued in Yemen and this trade that harmed the dominance of Ottoman Empire in the region caused trouble to the Ottoman Empire. In this study, the arms trade in the region and the Ottoman Empire's approach to this trade will be discussed. By analyzing the trade that was realized over Djibouti, it is aimed to address the historical depths of the developments that are happening in the region nowadays.

Keywords: Ottoman Empire, Red Sea, Yemen, Djibouti, Smuggling of Arms

Giriş

Kızıldeniz, Arap Yarımadası ve Doğu Afrika sahilleri arasında son derece önemli bir yerdedir. Stratejik bir yerde duran Kızıldeniz'in¹ belki de en önemli noktası ise Bâbü'l Mendeb boğazıdır. Bu bölgenin jeopolitik yönden aynı önemde ve belki Bâbü'l Mendeb ile birlikte mütalaa edilebilecek öteki üç noktasıysa Perim Adası, Yemen'in güney-batı kıyısındaki Şeyh Said ve Afrika sahilindeki Cibuti'dir. Perim olsun, Şeyh Said ve Cibuti olsun; Bâbü'l Mendeb boğazından geçecekler için birer uğrak ve sığınak durumundadırlar.² Konumu ve mevcut asayişsizlik nedeniyle bir süre yoğun olarak kullanılamasa da Kızıldeniz'in Avrupalı gemiler tarafından tekrar yoğun olarak kullanılması, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Fransız ve İngiliz tüccarlar değişik şirketler altında bölgede yer almışlardır.³ Kızıldeniz'in Avrupalı denizcilere açılması konusunda en fazla istekli olanlar ise Fransızlardır. XIX. yüzyıl öncesinde bölgede en etkin olan tüccarlar da Fransız tüccarlarıdır. XIX. yüzyılın başında Napoleon Bonapart'ın Mısır'daki konumu da bir bakıma önceki ilginin bir sonucu sayılabilir.⁴ Napoleon'un 1798'de Mısır'a yaptığı hareket Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir mücadele olarak kalmamış, bir müddet sonra

¹ Kızıldeniz'in kuzeyden güneydeki Bâbü'l Mendeb boğazına kadar olan mesafesi 160 kilometredir. Bkz. Martin Plaut, "Eritrea and Yemen: Control of the Shipping Lanes", *Review of African Political Economy*, Vol. 23, No. 67, Taylor&Francis, 1996, s. 106.

² İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyamları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 58; Durmuş Akalın, "İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 56, 2014, s. 2.

³ David Kimche, "The Opening of the Red Sea to European Ships in the Late Eighteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol. 8, No. 1, Talor&Francis, 1972, s. 63.

⁴ David Kimche, "The Opening of the Red Sea to European Ships in the Late Eighteenth Century", s. 63-64.

Avrupa’nın ilgisi bölge üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Fransa’nın giriştiği bu hareket, diğer Avrupa devletlerinin Ortadoğu ve Afrika üzerine olan ilgilerini daha da arttırmıştır.⁵ Kızıldeniz’de XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında en fazla etkili olan Fransa’nın bu ağırlığını da Marsilyalı tüccarlar oluşturmuştur.⁶

Kızıldeniz etrafındaki önemli arazilerden biri de Yemen’dir. Yemen, Osmanlı Devleti’ni en fazla uğraştıran yerlerden biri olmuştur. Bölgenin hâkimi olan bazı Zeydi İmamlar hiçbir zaman Osmanlı’nın hilafetini kabul etmemiştir.⁷ Dolayısıyla burası zaman zaman Osmanlı’nın başına problemler açmaktaydı. Osmanlı kuvvetleri Yemen’e gelmeden önce Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasında bir askeri birliği Yemen’e gönderdi. İbrahim Paşa, Tihame’nin bütünü Asirlilerden aldı.⁸ Bu gelişmelerden bir süre sonra Yemen’in ahvali hakkında Mekke Emiri Muhammed bin Avn’in muavini olan Kıbrıslı Tevfik Paşa, Yemen hakkında Babialı’ye bir layiha takdim etmiştir. Bu layiha Padişah Abdülmecid’in de dikkatini çekmiş ve Yemen’in tekrar idare altına alınmasında etkili olmuştur. Bundan sonra Yemen’de yürütülecek faaliyetler için de Kıbrıslı Tevfik Paşa görevlendirilmiştir.⁹ Ne var ki Ahmed Muhtar Paşa’nın valiliğine kadar istenilen netice bir türlü alınmamıştır. Osmanlı Devleti, 1870’li yıllarda Yemen’in kuzeyinde otoritesini tekrar tesis edince bölgedeki ağırlığı da yeniden hissedilmeye başlanmıştır. Bölgenin savunulması için yeni tedbirler alınmıştır. Her ne kadar İngilizler ile karşı karşıya gelmiş olsa da bu doğrudan hedef alma değildir. Aden’de ve Güney Yemen’de tekrar otorite kurmak belki mümkün değildi, ancak İngilizlerin ve diğer Avrupa güçlerinin yeni yerler ele geçirmesinin önü alınabilirdi. Bunun için bölgede askeri tedbirler alınmasına dikkat edilmiştir.¹⁰ Alınan tüm tedbirlere rağmen Yemen’de tam anlamıyla asayiş tesis edilememiştir. Uzun süre devam eden kargaşadan sonra II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte buna çözüm bulmak için karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. İmam Yahya ile Osmanlı hükümeti

⁵ Durmuş Akalın-Selim Parlaz, “Nil’de İktidar Mücadelesi ve Kavalalı”, *Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji ve Uygulama Araştırma Merkezi, Çankırı, 2012, s. 119.

⁶ David Kimche, “The Opening of the Red Sea to European Ships in the Late Eighteenth Century”, s. 64.

⁷ Zeydi İmamlar Hz. Muhammed’in vefatından sonra gerçekleşen hilafet makamının intikaline karşıdır ve meşru olmadıklarını düşünmektedirler.

⁸ Yahya Yeşilyurt, *Yemen’de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011 s. 57.

⁹ Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve Sana*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, İstanbul, 2013, s. 159; Yahya Yeşilyurt, a.g.e., s. 58.

¹⁰ Durmuş Akalın, “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2 2014, s. 374.

arasında Aziz Ali ve İzzet Arnavudî aracılığı ile Yemen meselesine çözümler aranmış¹¹ ve bu noktada 1911’de bir çözüme varılabılmıştır.

Yemen’de yeniden bir düzen tesis edilmeye çalışılırken Yemen’in karşı sahilleri de uzun süre Habeş Eyaleti adıyla Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. 1850 yılında basılan ilk Osmanlı salnamesinde Afrika eyaletleri içinde gösterilen Habeş Eyaleti bugünkü Eritre, Etiyopya, Cibuti, Somali Kenya, Uganda ve Orta Afrika’dan oluşmaktadır.¹² Ancak yabancıların artan ilgileri karşısında Doğu Afrika sahillerinde bazı iskeleler Mısır’a bırakılmıştır. Mısır bu dönemde sadece Doğu Afrika sahilleri değil, Arap Yarımadası’ndaki Vehhabi İsyanı’yla da uğraşmıştır. İsyan nedeniyle İbrahim Paşa’nın Arap Yarımadası’nda seferleri olmuştur.¹³ Ne var ki Mısır bir süre sonra bu bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Mısır, bu limanların muhafazasını sağlayacak mali kudretten yoksundu. Bunun üzerine 1885’de bu yerlerin bir kısmının Yemen Vilayeti tarafından idare edilmesine karar verilmiştir. Fakat Fransızlar, 1888’de Zeyla’ya civar olan Tacura’da yerleşmişlerdir. Gerçekte Fransa, 1860’lardan sonra bu bölgelerde faaliyet göstermeye başlamıştı.¹⁴ Zaten 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla birlikte Avrupalı devletlerden bilhassa Fransa ve İngiltere bugünkü Somali, Cibuti ve Eritre sahillerindeki bazı küçük iskeleleri mahalli idarecilerinden para mukabilinde kiralamışlardır. Bir süre sonra da kendi bayraklarını çektikleri bu iskeleleri birer müstemleke olarak benimsemişlerdir.¹⁵

Cibuti, Fransa tarafından 1862’den 1885’e kadar geçen süre içinde Afar ve Issa şeyhleri ile yapılan anlaşmalarla kuruldu. Fransa’nın bölgeden ilk elde ettiği yer, 1862’de Kızıldeniz’in güneyinde Afar şeyhi Ahmed Ebubekir’den Obuk’ta satın aldığı arazi oldu. Burası Bâbü’l Mendeb boğazında son derece stratejik bir araziydi. Bölge, Süveyş Kanalı’nın açılma çalışmaları nedeniyle önemli bir noktada bulunuyordu. Kanalin 1859’dan itibaren hafriyatına başlamıştı. Bu yüzden bu bölge kanalın açılmasıyla birlikte Fransız gemileri için önemli bir durak rolünü üstlenecekti. Fransızlar bu kapsamda bölgede Avrupa ve Endonezya arasında bir kömür istasyonu yapmaya niyet ettiler. 1862’den sonra Fransızlar Afar şeyhleri ile Tacura bölgesinin kontrolü için de bazı anlaşmalar yaptılar. 1885’e kadar Fransızlar

¹¹ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 57.

¹² Muhammed Tandoğan, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, TTK Basımevi, Ankara, 2013, s. 7.

¹³ Yahya Yeşilyurt, a.g.e., s. 57-58.

¹⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 155-156.

¹⁵ Muhammed Tandoğan, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, s. 44.

daha güneye Issa şefleri ile yaptıkları anlaşmalarla uzanmış oldular.¹⁶ Fransızların asıl girişimleri Bâbü'l Mendeb boğazı civarında 1859 yılında Zeyla'nın kuzeyindeki Obuk isimli yerdeki boş araziye üç memur göndererek aldirmalarıyla başlamıştı. Osmanlı Devleti tarafından bu satışın mahiyeti hakkında Yemen'den malumat istendiğinde buranın Fransız memurlar tarafından 10.000 riyal karşılığında satın alındığı öğrenildi. Bu miktar 50.500 franka tekabül etmekteydi ve Fransızlar ticari amaçla buradaki limanın haklarını hâkiminin rızasıyla devraldıklarını iddia etmekteydiler. Fransa, Hindistan civarında İngiltere ile rekabete girince gemilerinin Aden Limanı'na yaklaşmaları yasaklanmıştı. Onlar da Mısır birliklerinin Kuzey Somali'den çekilmelerini fırsat bilerek Cibuti iskelesine ağırlık vermeye başladılar ve bölgeyi tamamen işgal ettiler. Ancak Fransa'nın bu küçük iskeleden biraz daha güneydeki bugünkü Cibuti'yi kurarak buraya yerleşmesi 1880 yılında gerçekleşti.¹⁷ Fransız kolonisi Obuk merkezli olarak gelişti ve daha iyi bir limana ihtiyaç duyuldu. Böyle bir liman körfezin karşı yakasında keşfedildi ve Fransızlar burada Cibuti adıyla yeni bir şehir inşa ettiler. Şehrin kurulmasıyla birlikte Arap, Yunan, Hint ve Amerikan tüccarlar şehre gelmeye başladılar. Bu nedenle Fransızlar yönetim merkezini Obuk'tan Cibuti'ye aktardılar. 1896'da Tacura, Obuk ve Cibuti artık Fransız Somali'si olarak adlandırılmaya başlandı.¹⁸ Günümüzde ise Cibuti küçük yeni bir ülkedir ve Cibutililer Afrika'nın ilk Müslümanlarından sayılırlar. 1800'lü yıllarda Cibuti Fransız Somali'si olarak bilinirken, 1967'de Fransız Afar ve Issa bölgesi olarak isim değişikliğine gitti. 1977'de yapılan bir referandumla bağımsız oldu. Ardından Etiyopya Cibuti üzerinde hak iddiasında bulundu. Somali ile de benzer sıkıntılar içine girdi.¹⁹ Cibuti adıyla bilinen bu bölge 27 Temmuz 1977'de bağımsız olana kadar İngilizlere karşı önemli bir Fransız üssü konumunda oldu.²⁰

1. Yemen'e Cibuti'den Gizlice Silah Sokma Teşebbüsleri

Silah ticareti teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzdeki en büyük sektörlerden biri olmuştur. Bu sektör öylesine büyüktür ki silah ticaretini

¹⁶ Kassim Shehim ve James Searing, "Djibouti and the Question of Afar Nationalism", *African Affairs*, Vol. 79, No. 315, Oxford University Press, 1980, s. 210-211; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, s. 168; Shaun Gregory, "The French Military in Africa: Past and Present", *African Affairs*, Vol 99, No. 396, Oxford University Press, 2000, s. 444.

¹⁷ Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, 2001, s. 118.

¹⁸ Kassim Shehim ve James Searing, "Djibouti and the Question of Afar Nationalism", s. 211

¹⁹ Jennifer N. Brass, "Djibouti's Unusual Resource Curse", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 46, No. 4, Cambridge University Press, 2008, s. 524-525.

²⁰ Shaun Gregory, "The French Military in Africa: Past and Present", s. 444.

kontrol etmek savaşlardan sonra oldukça zor olmaktadır. Ekonomik açıdan zayıf ülkelerin dahi gelirlerinin büyük kısmının askeri harcamalara gittiği ortadadır. Üçüncü dünya ülkelerinde silah tedarikçileri de oldukça hızlı bir şekilde artış göstermektedir.²¹ Birçok üçüncü dünya ülkesi sınırları koruma gibi gerekçelerle silahlanmaktadır. Örneğin Etiyopya, Somali ve Kenya gibi ülkeler gelirlerinin büyük bir kısmını silahlanmaya ayırmaktadır.²²

Silah ticareti ve silah kaçaklığı günümüzde olduğu gibi geçmişte de son derece hassas bir konuydu. Özellikle teknolojik gelişmelerin hızla kendisini gösterdiği XIX. yüzyıl ve bu yüzyılın sonlarında konuyla ilgili daha yoğun gelişmeler yaşanmaya başladı. Osmanlı Devleti gibi çok geniş toprakları kontrol etmekte zorlanan ve baskın yabancı güçlere karşı hâkimiyetini elde tutmaya çalışan devletler için de bu ticaret son derece önem arz etmekteydi. Bu noktada Osmanlı Devleti, Yemen gibi toprakların muhafazasını sağlamak için bu ticareti engellemeye dönük yoğun bir çabanın içinde oldu. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında bu meseleyle ilgili birçok yazışma ve takibat yapıldı.

Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan içinde olanlara silah yardımı yapmaları, bir nevi silah kaçakçılığına sebep olmuş ve Osmanlılara karşı yapılan isyanlarda kullanılan silahların çoğu, bu yolla Yemen'e sokulmuştur. Silah kaçakçılarının merkezleri ise ilk etapta İngiliz kontrolündeki Aden ve Fransız kontrolündeki Cibuti olmuştur.²³ Osmanlı Devleti, Yemen'e Cibuti gibi Avrupalı devletlerin yerleştiği arazilerden silah girişinin olmaması için bir takım önlemler almaya çalışmıştır. Bu kapsamda ilk dikkati çeken yazışmalardan biri 28 Haziran 1898 tarihli olarak gerçekleşmiştir. Londra'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen takrirde Londra sefiri, Yemen'e gizlice silah gönderildiğine dair şimdi vefat etmiş olan Rüstem Paşa tarafından 1895 senesinde yapılan tebligata cevaben İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı takriri aynen İstanbul'a gönderdiğini beyan etmektedir. Takririn tercümesinde Yemen'e gemilerle gizlice silah sokulduğuna dair kesin bir malumat alınamamıştır. Ancak Cibuti'den Arabistan sahillerine büyük miktarlarda silah sokulmakta olduğu şüphesizdir. Bu suretle Aden civarında bulunan kabileler, Cibuti'de karşılığı nakden veya orada gerekli olan deve ve bazı hayvanlar ile mübadele ederek her çeşit ve son sistemde tüfek ve mühimmatı tedarik etmektedirler. Bunun

²¹ Michael Brzoska, "The Arms Trade. Can It Be Controlled?", *Journal of Peace Research*, Vol. 24, No. 4, Sage Publications, 1987, s. 327; Richard K. Betts, "The Tragicomedy of Arms Trade Control", *International Security*, Vol. 5, No. 1, The MIT Press, 1980, s. 83-84.

²² Colin S. Gray, "Traffic Control for the Arms Trade?", *Foreign Policy*, No. 6, Washingtonpost. Newsweek Interactive, 1972, s. 162.

²³ İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyamları*, s. 78.

yanında ümeraya tabi Arap kabileleri silahlanmakta olduğu gibi Aden etrafındaki kabilelere bağlı şahısların dahi hemen hepsi iyi cins tüfeklere sahiptir. Silahların ne şekilde tedarik edildiği Araplara sorulduğunda sorulara baştan savma cevap vermekte iseler de Afrika’nın karşı sahilinde meskûn Atıfî kabilesi üyeleri bu silahları Cibuti’den satın aldıklarını açıkça söylemişlerdir. Bu kabile temin ettikleri silahların başka kabilelere nazaran cüzi miktarda olduğunu ifade etmiştir. Sefir, İngiltere hükümeti tarafından da bu gayri meşru silah ticaretine şiddetle tepki gösterilmektedir şeklinde bilgi göndermiştir.²⁴

Konuyla ilgili olarak 27 Temmuz 1898’de Hariciye Nazırı’ndan Sadaret’e yapılan bilgilendirmede, Yemen sahillerine sokulan kaçak eşya ve zenci esirlerin o taraftaki kabilelere satılmakta olduğu bildirilmiştir. Bunun yanında kaçak olarak sokulan silah ve cephanenin Aden Limanı ve civarından sokulduğu tahmin edilmektedir. Bu konudaki endişeler İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na bildirilmiştir. Bunun üzerine karşı taraftan durumun Hindistan Bakanlığı’na bildirileceği ve gelecek açıklamanın da iletileceği cevabı verilmiştir. Bu silahların Cibuti’den gönderilmekte olduğu tahmin edilmektedir. Durumla ilgili Londra sefirinin Hariciye Nezareti’ne gönderdiği tahrirat, Sadaret’e de sunulmuştur. Cibuti’den Yemen içine silah sokulmakta olduğu Zaptiye Nezareti tarafından da haber verilmiştir. Silah kaçakçılığını önlemek için alınması gerekli olan tedbirler kapsamında Paris Sefiri, Fransa Dışişleri Bakanlığı’na bir yazı sunmuştur.²⁵ Konuyla ilgili 29 Ağustos 1898’de Dâhiliye Nezareti’ne de bilgi verilmiştir. Sadaret makamı, icap eden tedbirlerin alınması ve uygulanmasıyla silah ve cephane ithaline meydan verilmemesini istemiştir.²⁶ Ardından Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e yapılan çalışmalarla ilgili bilgi verilmiştir.²⁷

Yemen’de XIX. yüzyılın sonlarına doğru güvenliği tehdit eden en önemli hadiselerden biri de Marsilya üzerinden Cibuti’ye getirilen silahların değişik yollarla buradaki kabileler tarafından satın alınmasıydı. Silah girişini önlemek için Osmanlı Devleti elinden geleni yapıyordu. Bu meseleyle ilgili 3 Haziran 1901’de Ta’iz Mutasarrıflığından Yemen vilayet merkezine bir yazı gönderilmiştir. Yazının içeriğinde, daha önce belirtildiği üzere Cibuti’den bir miktar silah ve iki topun Şerab’a hudut Ahşub’a götürüldüğü birkaç gün önce haber alınmıştır. Bunun üzerine durum hızlıca tahkik edilerek Şerab Müdüriyeti’ne yazılmıştır. Alınan cevapta bu işin aslı olduğu tahmin edilerek adı geçen Ahşub şeyhi Nasır Kasım’ın 40 riyale Cibuti’den

²⁴ BEO. 1188/89034.

²⁵ BEO. 1188/89034.

²⁶ BEO. 1188/89034.

²⁷ BEO. 1188/89034.

iki top satın aldığı ve diğer silahlarla beraber getirdiği bildirilmiştir. Bundan dolayı hemen şeyhin tutuklanması için seyyar bölük mülazımı Abdülkadir Efendi 60 nefer jandarma ile sevk edilmiştir. Müdürden alınan tahriratta bu kadar kuvvet ile şeyhin üzerine gidilmesinin mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Nahiye'nin etrafı sarıldığında Haban şeyhi Ahmed Ali etraftan adamlar toplayarak jandarmalar üzerine ateş etmiş ve 2 neferin yaralandığı bildirilmiştir. Seyyar mülazımı ve jandarmalarla şeyh arasında 2 saat kadar çatışma devam etmiştir. Ardında merkez nahiyeye gelerek yeterli asker olmadan bunların terbiyeleri mümkün olmadığından durumun ileride daha fazla sıkıntı yaratacağı üzerinde durulmuştur.²⁸ Bu kadar kuvvetle bu işin yapılması mümkün olmadığından 20 Haziran 1901'de 7. Ordu'dan Seraskerlik makamına²⁹ bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta bir ay evvel Cibuti'den silah yüklü iki kayığın Ta'iz Sancağından Şergi nahiyesinin sınırında olan Ahşub'a silah getirildiği istihbar edilmiştir. Ahşub şeyhi Nasır Kasım aleyhine asker sevki vilayetten istenmiştir. Bunun için Ta'iz kumandan vekili Binbaşı Cemil Bey, 450 mevcut ve 2 topla hareket etmiştir. Ardından yaşananlarla ilgili daha ayrıntılı malumat verileceği söylenmiştir.³⁰

Konuyla ilgili 3 Temmuz 1901'de 7. Ordu Müşiri Abdullah Paşa bir tahrirat göndermiştir. Vilayetten gönderilen tezkere üzerine Ta'iz kumandan vekili erkân-ı harbiye binbaşı Cemil Bey hemen 450 mevcut ve iki kıta topla ve Ta'iz'den 3 bölük kuvvet de Udeyn kazasından hareket ederek Şerab nahiyesine varmıştır. Yapılan incelemelerden sonra top meselesinin asılsız olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine meselenin nereden ve nasıl ortaya çıkmış olduğunun araştırılması istenmiştir. Top hakkında araştırma yapmak üzere Ahşub'a askerler gönderilerek rivayet olunan Şeyh Nasır Kasım'ın hanesi ve diğerlerinin haneleri ile tüm köy, müdür Numan Efendi ile birlikte incelenmiş ancak bir şey bulunamamıştır. Adenli Ali Paşa'nın büyük oğlu tarafından ortaya atılan bu şayanın mutasarrıfın isteği üzerine geliştiği ortaya çıkmıştır. Adı geçen Şeyh Nasır Kasım'ın vergi vermede en fazla sorun çıkartanlardan olduğu bundan dolayı müdürün hanesini yaktığı ve ahalinin firar ettiği belirtilmiştir. Ancak askerler ile çatışma olmadığı yine ifade edilmiştir. Nahiye ahalisinin müdürden rahatsız olduğu ve müdür hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.³¹

Hadisenin gelişimi üzerine 9 Ağustos 1901'de Serasker Rıza yetkililere gerekli uyarıları yapmıştır. Beyan edildiği üzere 4 Ağustos 1901'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye dairesine havale edilen bilgilerde daha önce Cibuti'den

²⁸ BEO. 1705/127869.

²⁹ Bu sırada Seraskerlik makamında Rıza Paşa bulunmaktadır.

³⁰ Y.PRK.ASK. 171/3.

³¹ BEO. 1705/127869.

yasak silahlar ile iki topun Ta’iz Sancağından Şerab nahiyesine hudut olan Ahşub’a götürüldüğü istihbar edilmiştir. Bu istihbarat nahiye müdüründen gelmiştir. Bu yüzden Ahşub şeyhi Nasır Kasım aleyhine asker sevki vilayetten istenmiştir. İşin ehemmiyetinden dolayı Ta’iz kumandan vekili Erkan-ı Harbiye binbaşı Cemil Bey’in kumandasıyla asker sevk edilmiştir. Gönderilen askerle nahiye sarılmış ahalinin firar etmesinden dolayı bir silah dahi patlamaksızın Ta’iz’e dönmüşlerdir. Top meselesinin asılsız olduğu Cemil Bey’in incelemelerinden anlaşılmıştır. Ancak Cibuti’ye gönderilen raporun ilk maddesinde zikrolunan 329 sandık cephanenin çıkarıldığı ve ikinci maddesinde Maskat’a gönderildiği bildirilen 9 sandık içinde Martini sisteminde 200 tüfek hakkında inceleme yapılması lazım gelmiştir. Bunların şimdiye kadar gönderilmiş olduğu anlaşıldığından bu konuda tedbir ve takibatın yapılması ve neticesinin bildirilmesi istenmiştir. Bu tarz silah ve cephanenin girmemesi için 6. ve 7. Ordulara gerekli gerekli uyarılar yapılmıştır. Bunun için denizlerden daha çok sahillerin güvenliği ön planda olduğundan Yemen sahillerinin güvenliği için gerekli önlemlerin alınması zaruri görülmüştür.³² Karadan alınacak tedbirler kadar denizden kıyıların muhafaza edilmesi Seraskerlik makamından istendiğinden gerekli olan vapurlar için harekete geçileceği beyan edilmiştir.³³

Konuyla ilgili 13 Ağustos 1901’de Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerine bilgilendirmeler yapılmıştır. Buna göre Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat’a gönderilen silahlar ve alınması lazım gelen tedbirler hakkında açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalarda silah gönderilmesini engellemenin mümkün olmadığı, denizlerin tamamen kontrol altına alınamayacağı ancak Yemen sahillerinde gerekli tedbirlerin alınmasıyla bunun önüne geçilebileceği beyan edilmiştir.³⁴ 14 Ağustos 1901’de ise Dâhiliye Nazırı imzalı bir yazıda Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat’a Gülistan ve Afrikandır adlı İngiliz vapurlarıyla silah ve bazı malzemelerin gönderildiği Paris Sefaretinden bildirilmiştir. Bunlardan hiçbirinin çıkartılmaması ve bunun için sahillerde gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Bu konuda Yemen’den 10 Ağustos 1901 tarihli gelen cevapta denizden asayişin sağlanması ve tarassudun imkânı olmadığından böyle eşya ve silahların büyük miktarlarda ithal edilmekte olduğu bildirilmiştir. Vilayetin bu noktada büyük müşkilât çektiği ve tehlikeye hedef olduğu ifade edilmiştir. Gelen bu açıklama üzerine silah girişleri konusunda dikkatli olunması Bahriye Nezareti’nden talep edilmiştir.³⁵

³² BEO. 1705/127869.

³³ DH.MKT. 2525/89 (1319.Ca.8).

³⁴ BEO. 1705/127869.

³⁵ BEO. 1705/127869.

Marsilya'dan gönderilen silahların Yemen'e sokulabileceği ve bu şekilde birçok silahın geçirilmekte olduğuna dair alınan bilgiler son derece önemli kabul edilmiştir. Fransa'dan Osmanlı elçileri tarafından toplanan bu bilgiler vakit geçirilmeden gerek İstanbul'a ve gerekse de Yemen'deki yerel makamlara hızlıca ulaştırılmıştır. Böylece silah yüklü gemilerin Yemen'e ulaşması ve silahlarını yerli ahaliye vermeleri engellenmeye çalışılmıştır. 4 Ekim 1901'de Paris Sefareti Maslahatgüzarlığından Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Messagerie Maritime Kumpanyasına mensup olup 25 Eylülde Marsilya'dan hareket eden Melbourne vapurunun Liège fabrikatörlerinden birinin hesabına olarak Şeyh adlı kimseye gönderilen 650 adet karabina ve tüfekten oluşan 21 sandığı Cibuti'ye naklettiği bildirilmiştir. Bu silahların Cibuti'den Yemen'in bir liman ve körfezine sokularak sevk edilebileceği tahmin edilmektedir. Bu durum Yemen'e bildirilmiştir.³⁶ Hariciye Nazırı, eline geçen bu bilgiyi 6 Ekimde Sadaret'e bildirmiştir. Bir gün sonra da hızlıca 7 Ekim 1901'de Dâhiliye ve Bahriye Nezaretleri ile Rüsûmât Emaneti'ne gönderilmiştir. Böylece gerekli tedbirlerin alınmasına gayret edilmiştir.³⁷

Benzer kapsamda 22 Kasım 1901'de Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne bir takrir gönderilmiştir. Takririn tercümesinde Cibuti'de silah ve mühimmat ithal edilmesi ve satılması hususlarının bir usul ve nizama bağlanması noktasında Fransa'nın himayesinde bulunan Somali hükümeti tarafından daha önce lazım gelen bazı tedbirlerin alındığı İngiltere hükümetince istihbar edilmiştir. Bu tedbirlerin Fransa'nın bu tür yasak eşyaların ticaretini tamamen kaldırmak istediği şeklinde değerlendirilmesi mümkün değilse de İngiltere'nin, bu tedbirlerle Cibuti'den silah ihracına yeniden bir canlılık geleceği şeklinde itirazları olmuştur. Zira yerli tüccarlar yasakla ilgili tedbirlerin alınmasından evvel ellerindeki silahları çıkartmaya çalışıyorlar. Kızıldeniz sahilinde ve Hudeyde'nin kuzeyinde olan Asir ile Luhayya ve Cizan taraflarına Cibuti'den hemen her gün silah yüklü senbukların hareket etmekte olduğu haber verilmektedir. Bu havalide alınmakta olan silah ve mühimmatın yasaklanması bir süredir İngiltere hükümetinin dikkatini çektiğinden İngiltere himayesi altındaki araziye silah sokulmasının mümkün olduğunca men edilmesi İngiltere'nin arzusudur. Bu noktada İngilizler memurlarını silah ticaretiyle ilişkisi olan yerli tüccarların gemilerini yakalamaya müsaade vermekteler. İngiltere bu noktada Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bu ticaretin yasaklanması konusunda Osmanlı Devleti'nin de yardımcı olacağı

³⁶ BEO. 1729/129654.

³⁷ BEO. 1729/129654.

ümidindedir. Eğer iki devlet arasında bir uyum olursa bundan başarı elde edilebileceği kanaatindedir.³⁸

1 Aralık 1901'de Hariciye Nazırı³⁹ imzalı belgede Cibuti'deki silah ticaretinin Fransa tarafından düzenlenmesi konusunda İngiltere'nin çekinceleri ve Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmak ümidinde olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında Yemen'e silah sokulmasıyla ilgili endişeler dile getirilmiştir.⁴⁰ 2 Aralık 1901'de Seraskerlik makamı konuyu, Dâhiliye ve Bahriye Nezaretleri ile Rüsûmât Emaneti'ne göndermiştir. İngiltere'nin Somali ve çevresindeki silah ticaretiyle ilgili beraber çalışma isteğini belirtmiştir. Bunun yanında Yemen'e silah sokulmasıyla ilgili endişeler dile getirilmiştir. Bu konuda ilgili makamlara haber verilmiştir.⁴¹ 3 Aralık 1901'de Sadrazam, Dâhiliye Nazırı'na yukarıdaki hususlar noktasında yeniden bilgilendirme yapmıştır.⁴² Sadrazam yine aynı gün Seraskerlik makamını⁴³, Bahriye Nezareti'ni⁴⁴ ve Rüsûmât Emaneti'ni bilgilendirmiştir.⁴⁵ 4 Aralık 1901'de Hariciye Nezareti'ne yazılan bir yazıda, Fransa'nın himayesinde bulunan Somali kıtası Osmanlı Devleti'ne ait olduğu bundan 25 sene evvel İngiltere tarafından tasdik olunmuştur. Hatta bir mukavele akdine dair bir takrir iki devlet arasında Gladstone zamanında gündeme gelmiştir. Adı geçen takrire göre burası Osmanlı Devleti'ne ait sayılırken şimdi Fransa'nın buradaki varlığının sebepleri ve bir hata yapılmaması için nezaretçe bu konuda inceleme yapılp hızlıca bilgi verilmesi istenmiştir.⁴⁶

Konuyla ilgili hızlıca araştırma yapılarak 25 Aralık 1901'de Hariciye Nazırı, Sadrazama bir bilgilendirme yazısı göndermiştir. Yazıda, Fransa'nın himayesinde bulunan Somali kıtasının Osmanlı Devleti'ne ait olduğu 25 sene evvel İngiltere tarafından tasdik olunmuştur. Hatta bir mukavele akdi üzerine konu iki devlet arasında Gladstone zamanında bir hayli müzakere olmuştur. 4 Aralık 1901'de Sadaret'in sorduğu sorular hükmünce araştırma yapılmıştır. Buna göre burasının Mısır Hidivliği idaresinde ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir arazi olduğu hakkında, 7 Eylül 1877 tarihinde bir mukavele akdedilerek, Osmanlı Devleti'nin onayına sunulmuştur. Mukavelenin kabul edilmesi için İngiltere Sefareti'nden Osmanlı

³⁸ BEO. 1755/131561.

³⁹ Ahmed Tevfik Paşa

⁴⁰ BEO. 1755/131561.

⁴¹ BEO. 1755/131561.

⁴² BEO. 1755/131561.

⁴³ BEO. 1755/131561.

⁴⁴ BEO. 1755/131561.

⁴⁵ BEO. 1755/131561.

⁴⁶ BEO. 1755/131561.

hükümetine talepte bulunulmuşsa da kesin bir netice hâsıl olmamıştır. Yine 1884'te Zeyla Limanı'yla ona tabi Harar havalisinde bulunan Mısır askerinin geri alınması, muhafaza ve asayiş için onların yerine Osmanlı askeri gönderilmemesi neticesinde Zeyla ve Berbera, İngiltere askeri tarafından işgal edilmiştir. Bunu müteakiben Bâbü'l Mendeb girişinde bulunan Obuk, Tacura ve Cibuti mevkileri Fransızların eline geçerek Fransa ve İngiltere arasında Somali namıyla bilinen havalide nüfuzlarını tahdit edecek surette görüşmeler olmuştur. 1888 senesinde dahi aralarında buna dair notalar karşılıklı alınıp verilmiştir. Bu iki devlet arasındaki görüşmelere Osmanlı Devleti itiraz etmiştir. İki devlet arasında resmi bir mukavele yapılmamıştır denmiştir.⁴⁷

Yemen'de yaşanan gelişmeler bölgedeki yerel makamlar tarafından sık sık İstanbul'a bildirilmiştir. Bu kapsamda 13 Şubat 1902'de Sadaret'e yazılan bir yazıda, Ta'iz Sancağının Zeharin kabilesinden ve silah kaçakçılarından 13 kişinin tüfek getirmek üzere Cibuti'ye giderken Bâbü'l Mendeb müfreze mülazımı Ali ve topçu mülazımı Ahmet Efendi marifetiyle yakalandıkları haber verilmiştir. Bu kişilerin üzerinde 3.700 riyalle bazı eşyalar çıkmıştır. Bu paranın ne olacağıyla ilgili merkeze sorulmuştur. Seraskerlik, gönderilen yazıyla adı geçen isimlerin rütbelerinin kolağalığına çıkarılması ve Yemen mal sandığına 100 lira atıyye verilmesini uygun görmüştür. Daha sonraki yazışmalarda ele geçirdikleri paranın yarısı miktarında atıyye verildiğinden daha fazla verilmemesine karar verilmiştir.⁴⁸ Yaklaşık bir yıl sonra benzer bir gelişme tekrar yaşanmıştır. Bu defa 13 Ocak 1903'de Serasker imzalı bir yazıda, Yemen'e ithal edilmek üzere Cibuti'den bir senbuk sevk olunduğu ihbar edilmiştir. 123 tüfek ile 12 sandık cephanenin Moha kaymakam vekili Ahmed ve Moha müfreze yüzbaşısı Ahmed ve mülazım Cemil Efendilerin gayretleri ile vukuatsız tutuklanarak adı geçen silahlar ve cephanenin askeriye teslim edildiği, sahiplerinin senbuklarla beraber hapis edildiği ve tutuklandığı haber verilmiştir. Bu haber 7. Ordudan seraskerlik makamına ulaştırılmıştır.⁴⁹

Cibuti üzerinden sık sık Yemen'e silah sokulmaya çalışılması Osmanlı Devleti'ni uğraştırmakta olduğundan bu konuda daha iyi bir çalışma yürütülebilmesi için bir kişinin bölgede görevlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. 3 Ekim 1905'te Dâhiliye Nazırı'ndan Sadaret'e yapılan bilgilendirmede, kaçak suretiyle Cibuti'den Yemen sahillerine ithal edilmekte olan silah ve diğer malzemeler hakkında tahkikat ve ihbarda bulunmak üzere yerel lisana aşına birinin memuriyetle görevlendirilmesi

⁴⁷ BEO. 1755/131561.

⁴⁸ DH.MKT. 2589/32 (1319.Za.9).

⁴⁹ Y.MTV. 238/82.

hususunda Hariciye Nezareti’nin de isteğiyle bu işe ehil kimse bulunamayacağından münasip biri atanarak maaşının verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna dair verilen cevaplarda lisana aşına Asfer Bey’in tayini ve adı geçen mahalde ve mevkisine göre 3.000 kuruş maaş tahsisinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. Hariciye Nezareti ve diğer kurumlarla yazışmalarda bu maaşın uygun bir yerden bulunarak karşılanması yerinde görülmüştür.⁵⁰ 5 Ekim 1905’te de Sadrazam, Cibuti’den Yemen sahillerine kaçak surette silah ve başka malzemeler sokulmakta olduğundan tahkikat yapmak ve ihbarda bulunmak üzere Babıali Tercüme Kalemi halifelerinden birçok dile aşına Ali Asfer Bey’in tayinini, kendisine fevkalade masrafları için 50.000 lira ve 3.000 kuruş maaş verilmesini yerinde bulmuştur.⁵¹

Yemen’de silah tedariki konusunda en fazla istekli olan kabilelerden biri Zeranik kabilesi olmuştur. Kızıldeniz sahillerinde yaşayan bu kabilenin Cibuti’den silah tedarik etmesi kolay olduğundan ve bu silahların çıkabilecek bir karışıklıkta Osmanlı Devleti aleyhine kullanılma ihtimalinden dolayı kabilelerin ve özellikle Zeranik kabilesinin silah tedarik etmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. 18 Nisan 1909’da Yemen vali ve kumandanı Hüseyin, bölgeden verdiği bilgilerde kabilelerin silah tedarik etme çabaları hakkında ayrıntılı izahatlar yapmıştır. Buna göre, yeterli miktarda kuvvet ile idaresi itaat altına alınan Hudeyde Sancağına tabi Beytü’l- Faki kazasına bağlı Zeranik kabilesinin Fransız müstemlekelerinden Afrika’da olan Cibuti’den altı senbuk silah ve cephanesipariş ederek elde etmeye teşebbüs ettikleri bildirilmiştir. Kazada bulunan Hudeyde Mutasarrıfı ile kumandan Mirliva Yusuf Paşa tarafından yazıldığı üzere adı geçen kabilenin bu sırada silah ve cephanes ithaline muvaffak oldukları halde birçok fedakârlık ve masrafla elde edilen itaatlerinde sabit durmayarak eski kargaşa haline dönebilecekleri muhakkaktır. Bu yüzden adı geçen kabilenin sahillerinin tarassut altında bulundurulmasıyla silah ve cephanes ithaline meydan verilmemesi Hudeyde’ye yazılmıştır. Ancak 500 mil uzunluğunda, hükümet ve inzibattan arı bir halde bulunan Yemen sahillerinin iki küçük vapurla muhafazasının gayri kabil olması, silah ve cephanes ithalatı devam ettikçe vilayet dâhilinde karadan ve denizden inzibat altına alınması birçok defa arz edilmiştir. Birçok masraf ve fedakârlıkla uzun müddete muhtaç olup bu masraf ve fedakârlık ihtiyar olursa bile silah kaçakçılığının tamamen önünün alınmasında birçok müşkül olduğu meydandadır. Yemen’e bağlı sahillerin inzibata alınması hakkındaki teşebbüslerin hayata geçirildiğinde karadan ve denizden takibata bir kat daha devam edilmesi ve itina olunması 24 Ekim 1908 tahriratla arz olunmuştur. Cibuti’den Yemen ve Hicaz halkına silah satılmasının önünün alınması lazım olup gerçi ticareti serbest ise de İngiltere, İtalya ve Fransa arasında yapılan mukavele ile bunun men edilmesi

⁵⁰ Y.A.RES. 133/9.

⁵¹ Y.A.RES. 133/9; Muhammed Tandoğan, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, s. 155.

mümkündür. Bundan dolayı Yemen ve Hicaz'a silah girişine meydan verilmemesi hakkında Fransa hükümeti nezdinde zaten devam eden teşebbüslerin bir an evvel etkin hale getirilmesine ve çıkan sonuçların bildirilmesine karar verilmiştir.⁵²

Yemen'e silah sokulmaması ve Zeranik kabilesinin durumu hakkında 3 Haziran 1909'da Dâhiliye Nazırı'ndan Sadaret'e yazılmıştır. Kızıldeniz sahillerinin çeşitli sahillerinde bulunan iskelelerin hemen tamamı tarassut ve muhafazadan uzak bulunduğu cihetle oldukça fazla olan silah ithalatının men edilmesi için tarassut etmek üzere 3 küçük vapurun gönderilmesi sebeplerinin lüzumu evvelce Yemen vilayetinden bildirilmiştir. Bahriye Nezareti'yle muhabereyle alınan cevapta Nevşehir ve Taşköprü gemileri ile Süveys'te tamirata devam ettirilen Kastamonu vapurunun tahsis edilmesi beyanıyla durum Yemen vilayetine tebliğ edilmiştir. Giden yazıdan üzerlerine asker sevkiyle itaat altına alınan Hudeyde Sancağına tabi Beytü'l-Faki kazasına bağlı Zeranik kabilesinin Fransa müstemlekelerinden Afrika'da olan Cibuti'den almaya teşebbüs ettikleri silahlar ve cephanenin elde edilmesiyle birçok masraf ve zorlukla düzeltilen bu işlerin tekrar karmaşaya döneceği endişesi vardır. Sahillerin inzibata alınmasına itina edilmesi ve şimdilik Cibuti'de bulunan silah depolarından Yemen ve Hicaz halkına silah ve cephane satılmasının men edilmesi istenmiştir. Bu maksadın fiilen temini lüzumuna dair vilayetten 18 Nisan 1909 tarihli tahrirat alınmıştır ve gereğinin Hariciye Nezareti'ne emir ve tebliğ edilmesine karar verilmiştir.⁵³ 5 Haziran 1909'da konuyla ilgili Hariciye Nezareti'ne de yazılmıştır. Hudeyde Sancağına tabi Beytü'l-Faki kazasına bağlı Zeranik kabilesinin Fransa müstemlekelerinden Afrika'da olan Cibuti'den almaya teşebbüs ettikleri silah ve cephanenin ithaline muvaffak oldukları takdirde eski hallerine dönecekleri muhakkaktır. Bu mahaldeki depolardan Yemen ve Hicaz halkına silah ve cephane satılmasının meni Osmanlı Devleti ve Fransa arasında akdedilen mukavelename hükümleri müsait olduğuna binaen bu konuda Fransa nezdinde teşebbüs icrası lüzumuna dair Yemen vilayetinden gelen tahrirat süratle ele alınmış ve icabının yapılması istenmiştir.⁵⁴ Bu yazıya 15 Eylül 1909'da verilen cevapta Zeranik kabilesinin Cibuti'den almaya teşebbüs ettikleri silahların gönderilmesinin yasaklanması ve ithali noktasında Fransa hükümetince adı geçen şehirdeki silah tüccarlarıyla gemi kaptanlarına tebligat yapılmıştır. Yapılan tebligata dair bazı ifadeleri içeren Paris Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirat ve tercümeleri 13 Eylül 1909 ve 103 numaralı tezkeresiyle gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁵

⁵² BEO. 3638/272777.

⁵³ BEO. 3638/272777.

⁵⁴ BEO. 3568/267577.

⁵⁵ BEO. 3638/272777.

Böylece Osmanlı Devleti ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek bu meseleyi Fransa üzerinden çözmeye çalışmıştır.

Zeranik kabilesinin silah temin etmesini engellemek için Fransa’da da yoğun bir çaba sarf edilmiştir. 25 Ağustos 1909’da Hariciye Nezareti’ne Paris Sefaretinden gönderilen tahriratın tercümesinde “*Hudeyde Sancağı dâhilinde meskûn Zeranic kabilesinin Cibuti’den sipariş etmiş oldukları silah ve mühimmatın kendilerine teslim edilmesinin engellenmesi ve ileride Osmanlı Devleti’ne sokulacak bu türlü sevkiyatların önünün alınması hususunda giriştiğim teşebbüse Fransa Dışişleri Bakanlığı’ndan bir cevap verildi. Dostane bir üslupta gönderilen bu takriri nezarete göndermeyi lazım gördüm. Bendeniz Osmanlı hükümeti adına alınacak tedbirlere dair Dışişleri Bakanlığı’na teşekkür ettim*”. Bunun yanında Paris Sefiri, geçen 1 Temmuz tarihli takririyle Yemen vilayetinde Hudeyde Sancağında sakin Zeranic kabilesi tarafından Cibuti’ye büyük miktarda silah ve mühimmat sipariş ettiğinin haber alındığını bildirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yapılacak sevkiyata engel olunması noktasında Cibuti’deki Fransız memurlarına Fransa hükümeti tarafından gerekli ikazların yapılmasını talep etmiştir. Somali’nin Fransız sahilindeki valisi bu gelişme üzerine, Cibuti’de silah ticaretiyle iştigal eden tüccardan Osmanlı sefaretinin yazdığı silah ve mühimmat siparişi soruşturulmasından sonra Arap kabilelerinden böyle bir teklif gelmediğini bildirmiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti’nin harcadığı yoğun mesaiye rağmen yapılan araştırmalar sonucu Avrupa’dan Afrika sahillerinde bulunan Fransa ve İtalya’nın müstemlekelerinden sayılan Cibuti ve Assab Körfezi ile Musavva’ya gönderilen kaçak silah ve mühimmatın buradan senbuklarla taşınarak Yemen sahilinde bulunan Vesim, Midi ve Cah iskeleleri ile diğer kontrolsüz noktalara çıkarıldığını tespit etmiştir. Silah ve mühimmatın Beni Mervan, Beni Eslem ve Zeranic gibi asi kabileler aracılığıyla Yemen Vilayeti dâhilindeki urban ve ahaliye satıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁷

14 Eylül 1909’da Zeranic kabilesi hakkında Hariciye Nazırı’yla Sadaret makamı arasında tekrar bir yazışma olmuştur. Bu yazışma, 7 Haziran 1909 tarihli sadaret tezkeresine cevaptır. Buna göre Hudeyde sancağına tabi Beytü’l- Faki kazasına bağlı Zeranic kabilesinin Cibuti’den almaya teşebbüs ettikleri silah ve cephaneye hakkında Paris Sefaretine icra edilen vazifeye cevaben Somali’nin Fransız valilerinden müstemleke bakanlığına yazı gönderilmiştir. Bu yazıya göre Cibuti’de silah ticaretiyle iştigal eden tüccarlara kabile tarafından hiçbir şekilde satın alma teklifi yapılmadığı

⁵⁶ DH.MUI. 1-3/17 (1327.N.14).

⁵⁷ Muhammed Tandoğan, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, s. 154-155.

belirtmiştir. Valinin ifadesine göre bu tüccarlar Hudeyde sancağından kendilerine yapılacak siparişleri kabul etmeyeceklerini taahhüt etmişlerdir. Vali, Hudeyde Sancağı'na gidecek gemi kaptanlarının Cibuti'den salıverilmemesini gümrük memurlarına tembih ve ihtar etmesi için Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen yazının suretinin gönderildiğini belirtmektedir.⁵⁸ Yine 18 Eylül 1909'da Zeranik kabilesinin Cibuti'den almaya teşebbüs ettikleri silahların alınmasının engellenmesi hakkında Fransa hükümeti tarafından alınan tedbirlerin Osmanlı Devleti'ne bildirilmesi Paris Sefaretinden istenmiştir.⁵⁹ Sefir, Fransa hükümeti tarafından şehirdeki silah ticaretiyle gemi kaptanlarına yapılan tebligata dair bazı ifadeleri Hariciye Nezareti'ne göndermiştir.⁶⁰ Böylece Osmanlı Devleti Fransa'nın bu ticareti men etmesini ya da Osmanlı Devleti aleyhine olmayacak şekilde sınırlayacağını düşünmektedir.

Tüm çabalara rağmen Yemen'e silah sokulmasının önüne geçilememiştir. Bu durum 9 Mart 1910 tarihli Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda da görülmektedir. Kızıldeniz sahilinde olan Cibuti iskelesinden Yemen sahillerine külliyetli miktarda silah ve fişek ihraç edilmektedir. Bu halin Yemen ve Hicaz havalisinin asayişine tesiri aşikâr olduğundan bahisle adı geçen silahların ihracının yasaklanması için Fransa hükümeti nezdinde gerekli teşebbüslerin yapılması veya Cibuti'de bir konsolosluk açılmasına dair Harbiye Nezareti'nin 7 Mart 1909 tarih ve 5051 numaralı tezkeresi gerekli makama gönderilmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir.⁶¹ Böylece Osmanlı Devleti elden geldiğince bu konuyu gündeminde tutmuş ve tedbirlerin alınması ve uygulanması noktasında elden geldiğince çaba harcamıştır. Silah kaçakçılığı bütün uğraşlara rağmen Osmanlı Devleti bölgeden çekilene kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti henüz I. Dünya Savaşı'na girmemişken bölgedeki yetkililerden biri olan Mazhar Bey, 19 Eylül 1914'te Harar'dan verdiği malumatlarında, İngilizlerin Perim Adası'nda bazı tedbirler aldıklarını ve hazırlık yaptıklarını ifade ile Yemen sahillerindeki bazı kabileleri tahrike çalıştıklarını Cibuti'den o taraflara kaçak silah sevk ettiklerini bildirmiştir.⁶²

2. Fransa'dan Cibuti'ye Silah Gönderilmesi

Fransa'nın Kızıldeniz üzerine olan ilgisi çok eski tarihlere kadar inse de Kızıldeniz'deki Fransız varlığı XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında dünyadaki gelişmeler ve büyük güçlerin kendi arasındaki rekabetten

⁵⁸ DH.MUİ. 1-3/17 (1327.N.14).

⁵⁹ DH.MUİ. 1-3/17 (1327.N.14).

⁶⁰ DH.MUİ. 1-3/17 (1327.N.14).

⁶¹ BEO. 3716/278633.

⁶² Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, s. 171.

etkilenecek bölgede daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Fransızlar bu noktada ortaya çıkan fırsatları da kaçırmayarak güçlerini pekiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda 1860’larda yerleştikleri Cibuti, bölgedeki faaliyetler sırasında önemli bir üs olma görevini üstlenmiştir. Bunun yanında Fransız tüccarların bölgede devam ettirdikleri ticaret, Fransa’nın bölgedeki konumunu daha da pekiştirmiştir.

Osmanlı Devleti, Fransa’nın ve diğer Avrupa devletlerinin bölge üzerindeki nüfuzunu gördüğünden bölgeyle olan bağlantısını güçlendirmek için bir takım adımlar atmıştır. Bunlardan biri de mevcut telgraf hatlarının yenilenmesidir. Bu kapsamda, 23 Şubat 1899’da Hicaz’da yenilenmesine karar verilen telgraf hattının Yafa’dan Akabe’ye kadar kısmının “Suspense and Sirel Dupari” adındaki şirket tarafından yenilenmesine izin verilmiştir. Telgraf ve Posta Nezareti bu kapsamda yenilecek hat için Şam’dan Medine’ye kadar olan hac yolunun takip edilmesini istemiştir. Bu istek Padişah’tan gelmiştir. Bu hattın Akabe ile Yafa arasında yapılacak telgraf hattı ile bir münasebeti olmayacağı belirtilmiştir.⁶³ Fransızlar Osmanlı Devleti’nin telgraf hattını yenileme girişimleri sırasında, Marsilya’dan Yafa’ya ve Akabe’den Kızıldeniz’in Afrika sahilinde Cibuti’ye deniz altından bir telgraf kablosu döşenmesiyle Yafa ve Akabe arasındaki hattı da Osmanlı Devleti’nin hattına eklemeyi düşünmüşlerdir. Ancak Osmanlı Devleti, Cidde’ye kadar bir telgraf hattı döşenir ise başka kablolarla lüzum kalmayacaktır görüşündedir.⁶⁴ Ancak Osmanlı Devleti’nin istekli olmamasına rağmen Fransız şirketlerinden bazıları Afrika kıtasının farklı yerlerine telgraf hattı çekilmesi konusunda müracaatta bulunmuşlardır. Yapılan müracaatla, Marsilya’dan Yafa yoluyla Afrika kıtasında bulunan Obuk’a ve Cibuti’ye denizden ve karadan bir telgraf hattının bedelsiz bir şekilde döşenmesine dair Telgraf ve Posta Nezareti’ne müracaatta bulunulmuştur.⁶⁵

Fransa’nın döşenmesini arzu ettiği telgraf hattı ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler 26 Mart 1900 tarihli bir belgeden daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Fransız teşebbüslerine göre Marsilya’dan veya Fransa’nın diğer bir iskelesinden kara ile Fransa müstemlekelerinden olup Habeş iskelesi olan Cibuti adlı mevkiye kadar bir telgraf kablosunun döşenmesi Fransız sermayedarları tarafından arzu olunmaktadır. Ancak bu kablunun Süveyş Kanalı’ndan geçirilmesinde mahzur görülüp bu da Fransa ve İngiltere arasında ileride muharebe olur ise Süveyş Kanalı İngilizlerin elinde olduğundan kablunun iptal edilebileceği kaygısından ileri gelmektedir.

⁶³ DH.MKT. 2569/54 (1316.L.12).

⁶⁴ DH.MKT. 2569/54 (1316.L.12).

⁶⁵ Muhammed Tandoğan, *Afrika’da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, s. 19.

Ayrıca bu kabloyu Süveyş Kanalı'ndan geçirmeksizin Cibuti'ye götürmek gerektiğinden Marsilya'dan başlayacak olan kabloyu, Yafa iskelesine götürmeyi ve Yafa'dan karadan Akabe Körfezi'ne götürüp oradan yine Cibuti iskelesine uzatmayı düşündüğünden Yafa'dan Akabe'ye kadar döşenecek hat için Fransızlar, Osmanlı Devleti'nden izin istemişlerdir. Yine bu telgraf hatlarına Osmanlı Devleti'nin haberleşmesi için ayrıca bir tel koyacaklarını ve bundan Osmanlı Devleti'nin yıllık 30.000 lira gelir elde edeceği tahmin ettiklerini söylemişlerdir. Karadan geçecek bu hat, Osmanlı memurlarının yetkisinde olacak olup Fransızlar tarafından müdahale edilmeyeceği ve bunun için de Osmanlı Devleti'nden tek bir akçe dahi istenmeyeceği belirtilmiştir. Fransızlar ayrıca eğer buna Osmanlı Devleti izin vermezse İngilizler ile anlaşacaklarını söylemişlerdir. Osmanlı makamları da görüşülmek üzere daha kapsamlı bir şekilde ele almaya karar vermişlerdir.⁶⁶

Yemen'e silah sokulmasında en fazla etkili olan devlet Fransa'dır. Bu ticaret, Fransız hükümeti eliyle doğrudan yürütülme dahi Fransız tüccarlar bu meselede önemli bir rol oynamışlardır. Bölgeye yapılan silah sevkiyatında ise en başta gelen şehir Marsilya olmuştur. Marsilya'dan çeşitli gemilere yüklenen silahlar hem Cibuti hem de Maskat'a gönderilerek burada alıcılarına ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Hariciye Nezareti'ne 20 Temmuz 1901 tarihli olarak Paris Sefaretinden gönderilen tahriratın tercümesinde Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat'a silah ve savaş mühimmatı gönderildiğine dair haber verilmiştir. Buna göre Almanya'da "Norviç Monisyon Fabrik Şunbek" adlı fabrika tarafından Cibuti'de oturan "Keverkof" ve ortaklarına "Gülistan" adlı İngiliz vapuruyla 329 sandık mühimmat gönderilmiştir. Bunun yanında Belçika'da Leuze şehrinde "Deres Labo" ve ortaklarına 28 Haziran tarihinde hareket eden "Afrikandır" adlı İngiliz vapuruyla Maskat'ta "Vikson" ve ortaklarına martin sisteminde 200 tüfekten ibaret dört sandık gönderilmiştir.⁶⁷ Konuyla ilgili 1 Ağustos 1901'de Hariciye Nezareti ile Sadaret arasında yazışmalar olmuştur. Marsilya üzerinden Cibuti ve Maskat'a gönderilen silah ve askeri mühimmat hakkında Paris Sefaretinden gönderilen tahriratın Sadaret makamına sunulduğu ifade edilmektedir.⁶⁸ Durum, 5 Ağustos 1901'de Seraskerlik ve Rüşmât Emaneti'ne de bildirilmiştir. Paris Sefaretinin gönderdiği tahriratla ilgili bilgi verilip alınması gereken önlemler konusunda bilgilendirme yapılmıştır.⁶⁹

Marsilya üzerinden gönderilen silahların Osmanlı sınırlarına sokulmaması konusunda Seraskerlik makamına da sık sık bilgi verilmiş ve

⁶⁶ Y.A.HUS. 404/106.

⁶⁷ BEO. 1699/127380.

⁶⁸ BEO. 1699/127380.

⁶⁹ BEO. 1699/127380.

kendisinden gerekli tedbirleri alması beklenmiştir. Bu noktada 6 Ağustos 1901'de Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat'a gönderilen silah ve askeri mühimmat hakkında Paris Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkere incelenmiş ve alınması gereken tedbirler 6. ve 7. Ordulara bildirilmiştir.⁷⁰ Yine de bölgeye silah girişi sürekli devam etmiştir. 13 Ağustos 1901'de Sadaret'e yazılan bir yazıda, Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat'a Gülistan ve Afrikandır adlı İngiliz vapurlarıyla silah gönderildiği Paris sefaretinden bildirilmiştir. Hariciye Nezareti'nden alınan bilgiler doğrultusunda da bu gemilerden kesinlikle bir şey çıkartılmaması sahilde bulunan yetkililere tebliğ edilmiştir. Buna dair Yemen'den gönderilen telgrafta hızlıca müdahale imkânı olmadığından silah girişini engellemek mümkün olmayıp böyle eşya ve silahın devamlı olarak Yemen'e sokulduğu haber verilmiştir. Bundan dolayı Bahriye Nezareti'nin kıyılardaki güvenliği arttırması istenmiştir.⁷¹ 20 Ağustos 1901'de Hariciye Nezareti'ne verilen bilgide, Marsilya yoluyla Cibuti'ye Gülistan adlı İngiliz vapuruyla 329 sandık hartuç ve Maskat'a Afrikandır adlı İngiliz vapuruyla martin sisteminde 4 sandıkta 200 tüfek gönderildiği Paris Sefaretinden bildirilmiştir. Bu haber Basra'ya ulaştırılmış oradan gelen bilgilerde ise, takipten dolayı geminin silah çıkaramadan hareket ettiği haber verilmiştir. Basra'dan gönderilen yazıda ayrıca bu gibi gemilerin hareket etmesinden evvel haber verilirse daha etkili olacağı üzerinde durulmuştur.⁷² Marsilya'dan gelen gemiler hakkında 20 Ağustos 1901'de Bahriye Nezareti'ne yazılmıştır. Buna göre Marsilya yoluyla Cibuti ve Maskat'a Gülistan ve Afrikandır adlı İngiliz vapurlarıyla silah gönderildiği ancak oradan gelen telgraflarda, etkili bir şekilde kıyıların güvenliği sağlanamadığından silah kaçakçılığının devam ettiği belirtilmiştir. Bu konuda Yemen'deki yetkililer Bahriye Nezareti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır.⁷³

Marsilya'dan Cibuti taraflarına silah gönderilmesinde etkili olan gemilerden biri de Cemna adlı vapurdur. Vapurun bölgeye silah taşınmasında son derece etkin olduğu görülmektedir. 29 Ekim 1901'de, Paris Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, 25 Ekimde Marsilya'dan hareket eden Messagerie Maritime Kumpanyasının Cemna adlı vapuru ile Cibuti'de Misyonki adına 25 karabinadan oluşan bir sandık gönderilmiştir. Yine Nasyonal Kumpanyasının Kolombiya adlı vapuruyla dahi Cibuti'de Kaniç adına 68 karabinadan oluşan 2 ve yine Cibuti'de Korkof namına 200.000 hartuçtan oluşan 175 sandığın 1 Kasım gönderileceği istihbarı haber verilmiştir.⁷⁴ Konuyla ilgili 31 Ekim 1901'de

⁷⁰ Y.PRK.ASK. 172/32.

⁷¹ DH.MKT. 2522/59 (1319.R.28).

⁷² DH.MKT. 2525/130 (1319.Ca.10).

⁷³ DH.MKT. 2525/89 (1319.Ca.8).

⁷⁴ BEO. 1740/130458.

de Dâhiliye ve Bahriye Nezaretleri ile Rûsûmât Emaneti'ne haber verilmiştir.⁷⁵

Cemna vapurunun Cibuti'ye silah göndermesiyle ilgili Marsilya Şehbenderliğinden Hariciye Nezareti'ne sık sık bilgilendirme yapılmıştır. Bunlardan biri olan 28 Kasım 1901 tarihli bir yazışmada, Messagerie Maritime Kumpanyasına ait Cemna vapurunun Cibuti'de Misyonki namına 50 adet tüfekten oluşan 2 sandıkla hareket ettiği haber verilmiştir. Aynı şekilde Afganistan adlı İngiliz vapurunun dahi Basra Körfezi'nde Maskat'ta Dikson ve ortakları adına her biri 50 adet martini sisteminde tüfekten oluşan 2 adet sandıkla bu ayın 25'inde hareket etmiştir. Bu haber Marsilya Başşehbenderliği'nden bildirilmiş ve aynı haber Sadaret makamına da ulaştırılmıştır.⁷⁶ Konuyla ilgili bir süre sonra 1 Aralık 1901'de Cemna ve Afganistan adlı vapurların Marsilya'dan hareketleriyle ilgili Bahriye ve Dâhiliye Nezareti ile Rûsûmât Emaneti'ne haber verilmiştir.⁷⁷ Marsilya'dan hareket eden Cemna vapurunun faaliyetleri ile ilgili 16 Aralık 1901'de Bahriye Nezareti'ne de bilgi verilmiştir. Verilen bilgide, Messagerie Maritime Kumpanyasının Cemna vapurunun Cibuti'de Misyonki ve Afganistan namındaki İngiliz vapurunun dahi Maskat'ta Dikson ve ortaklarına martini sisteminde tüfekleri içeren sandıklarla hareket ettikleri Marsilya Başşehbenderliği'nden bildirilmiştir. Bundan dolayı takibat ve gerekenlere tebligat yapılması istenmiştir. Yemen'den alınan bilgilerde kıyılarda denetim yapmak üzere sadece Nurü'l Bahir vapurunun olduğu ve onun da telgraf hatlarına yakın alanda istihdam edildiği bildirilmiştir. Yemen'in karadan ve denizden tehditlere açık olduğu ve silah ithalinin devam etmekte olduğu bilgisi nezarete ulaştırılmış gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁷⁸

3. Yemen'de Osmanlı Devleti'nin Silah Kaçakçılığına Karşı Tutumu

Yemen ve çevresinde yapılan silah trafiği sürekli takip edilmiştir. Bu noktada yürütülen çalışmalardan biri de 25 Ekim 1898'de Zaptiye Nezareti'ne yazılan bir yazıda görülmektedir. Buna göre, bazı Ermenilerin Avrupa fabrikalarından silah satın alarak Habeş içinde yer alan Harar şehrine götürdükleri ve silahları Fransa idaresinde bulunan Cibuti iskelesinden geçirmekte oldukları haber alınmıştır. Bu iskelenin Yemen içlerine denizden silah kaçırılan önemli yerlerden biri olduğu Sadaret'e yazılmıştır. Paris Sefaretinden daha önce haber alındığı gibi Cibuti şehrinde bulunan Fransız

⁷⁵ BEO. 1740/130458.

⁷⁶ BEO. 1753/131409.

⁷⁷ BEO. 1753/131409.

⁷⁸ DH.MKT. 2569/128 (1319.N.8).

memurlarının Habeşistan’dan başka mahallere silah ithali hakkındaki yasağa pek de itibar göstermedikleri haber verilmiştir.⁷⁹

Osmanlı Devleti bazen kendi ihtiyaçları için barut ve benzeri malzemelerin Yemen’e sokulmasına müsaade etmiştir. Cibuti’den yasal yollarla teşebbüse geçilerek bu tür malzemeler tedarik edilmiştir. Örneğin Yemen’de tuz üretiminin devam ettirilebilmesi için bu türden bir teşebbüse girişilmiştir. Bölgedeki yetkililer, konuyla ilgili İstanbul ile bir dizi görüşme yapmıştır. Bunlardan biri 25 Şubat 1903 tarihli Maliye Nazırı imzalı bir belgedir. Belgede, Yemen Düyûn-ı Umumiye Nezareti’ne tabi Salif mahallesinde ihraç edilmek üzere Tophane-i Amire’den satın alınarak bir miktar gönderilmesi hususundan bahsedilmiştir. Bu barut şu anda sevk olunamadığı gibi daha önce satılıp gönderilmesi de bir şekilde bozulmuştur. Tesadüf edilen müşkülattan dolayı barutun dahi elde edilmesi mümkün değildir. Tuz ihracının temin ve devamı için satılması ve gönderilmesi lazım olan fitiller hakkında dahi üç ay evvel irade çıkmıştır. Adı geçen fitillerin de gönderilmeyip daha sonra nezaretten alınan telgrafta ise ihracın tamamen bitmek üzere olduğu bildirilmiştir. Bu işin düzenlenmemesinden dolayı Hindistan sevkiyatının zarar göreceği ve işletilmediği sürede görevlilerin maaşları ve masrafları hazineye zarar verecektir. Bundan bahisle Tophane-i Amire’den verilen kararlar Cibuti’den Hudeyde tarafına Kaviye adı verilen barutun gönderilebileceği ifade edilmiştir. Bununla ilgili haber de bölgedeki yerel makamlara bildirilmiştir.⁸⁰

Tophane-i Amire Nazırı da konuyu ele almış ve 25 Mart 1903’te, Yemen’de Salif memlehasında kullanılmak üzere Hudeyde sahilinin karşısında olan Cibuti adlı mevkiye bulunan Kaviye barutundan şimdilik bir miktarının Hudeyde Mutasarrıf ve Kumandanlığı ile Düyûn-ı Umumiye nezaretinde olarak satılması ele alınmıştır. Neticede barutların alınıp barut depolarında güzelce saklanması ve gerekli olan yetkililere ulaştırılmasına karar verilmiştir.⁸¹ Meseleyle ilgili 27 Mart 1903’te Maliye Nezareti’ne yazılan bir yazıda, Yemen Düyûn-ı Umumiye Nezareti’ne tabi Salifi memlehasında kullanılmak üzere Hudeyde karşısındaki Cibuti adlı mevkiye bulunan Kaviye barutundan şimdilik bir miktarının gönderilmesine karar verilmiştir. Maden ameliyatı için satılan taş barutları hakkında mevcut muameleye tevfikane talep vuku buldukça ameliyata verilmek üzere her kıyyede iki kuruş zam edilmek şartıyla Tophane tarafından satın alınmasına karar verilerek gerekli yetkililere haber verilmiştir.⁸²

⁷⁹ DH.MKT. 2123/83 (1316C.9).

⁸⁰ BEO. 2033/152470.

⁸¹ BEO. 2033/152470.

⁸² BEO. 2033/152470.

Osmanlı Devleti bölgedeki güvenliği sağlamak adına Kızıldeniz etrafındaki yerlerin birbiriyle irtibat halinde olmasına da dikkat etmiştir. 17 Kasım 1909'da vali vekili Emin imzalı Hicaz'dan alınan bir belgede, Osmanlı sancağını da üzerinde bulunduran Hudeyde vapurunun Cidde'ye uğratılması, Yemen vilayetiyle muhabere edilmesi ve tutukluların Medine'den Beyrut yoluyla sevklerinde mahzur olup olmadığı sorulmuştur.⁸³ Benzer şekilde 22 Kasım 1909'da Hicaz Vilayeti'nden vali vekili Emin imzalı alınan belgede, Necat vapurunun zuhurat postası olarak Cidde'ye uğrayacağı haber alınması nedeniyle tutuklular Abdullah Bey'le birlikte yola çıkarılmış ve bu konuda Cidde valiliğine tebligat yapılmıştır.⁸⁴ Yazışmalar, 11 Kasım 1909'da İstanbul'a gönderilmelerine karar verilen Merşud ve Said'in Necat vapuruyla gönderileceğine dairdir.⁸⁵ Bu isimlerin 1 Aralık 1909'da Necat vapuruna bindirildikleri bildirilmiştir.⁸⁶ Bu konuda 8 ve 16 Aralık 1909 tarihlerinde de bilgilendirmeler yapılmıştır.⁸⁷ Böylece Osmanlı Devleti birbirine yakın bölgeler arasındaki bağlantıyı arttırmak için bir takım teşebbüslere girişmiştir. Bu teşebbüsler yanında sivil ve askeri makamların da birbiri ile uyumlu çalışmalarını sağlamak için uğraşmıştır. Bu tür uyarılar sadece bölge için değil tüm Osmanlı vilayetleri için geçerli tutulmuştur. Örneğin 1910'da Harbiye Nezareti'ne yazılan bir yazıyla jandarmanın, kumandanların ve zabıtların mülki memurlara karşı müşkülât çıkarmaması hususunda ikazda bulunulmuştur.⁸⁸ Yine bu kapsamda 12 Temmuz 1910'da bu defa bütün Osmanlı vilayetlerinde bulunan kazalarda birer nefer gardiyanın istihdam edilmesi ve mutasarrıfların jandarmanın görevlerine müdahale etmemesi hakkında bir yazı yazılmıştır.⁸⁹

Osmanlı Devleti, silah kaçakçılığı hakkında Avrupa'da çıkan gazeteleri ve bu gazetelerdeki yazıları da dikkatlice takip etmeye çalışmıştır. Bu noktada 28 Ocak 1910'da Londra'da basılan Times gazetesinin Paris'teki yazarından elde ettiği ve gazetede yer alan bilgiler, Londra sefiri tarafından tercüme ettirilip İstanbul'a gönderilmiştir. Londra sefirinin tercüme ettirip gönderdiği bilgiler, Basra Körfezi'ndeki silah kaçakçılığı ve Fransa'nın vaziyeti hakkındaki ifadeleri içermektedir. Buna göre, Kızıldeniz'de yer alan Cibuti adlı Fransız müstemlekesinde yapılan silah ticaretinin Basra Körfezi'ndeki silah kaçakçılığıyla bağlantılı bulunduğu herkesçe malumdur. Geçen Şubatta hiçbir neticeye varmadan dağılmış olan Brüksel

⁸³ DH.MUİ. 1-6/17 (1327.Z.3).

⁸⁴ DH.MUİ. 1-6/17 (1327.Z.3).

⁸⁵ DH.MUİ. 1-6/17 (1327.Z.3).

⁸⁶ DH.MUİ. 1-6/17 (1327.Z.3).

⁸⁷ DH.MUİ. 1-6/17 (1327.Z.3).

⁸⁸ DH.MUİ. 1-11/17 (1328.Ş.1).

⁸⁹ DH.MUİ. 1-11/17 (1328.Ş.1).

Konferansı’nın maksadı Afrika’da ve etrafında yapılan silah ticaretine yasak getirerek bölgeyi daha güvenli hale getirmektir. Bu noktada mevcut olan yasakların Asya kıtasına da uygulanması hususunda İngiltere ve Fransa arasında daha önce bir itilaf hâsıl olmamıştı. Bu nedenle konferansta bu mesele hakkında bir müzakere olmamıştır. Cibuti ile Maskat arasında yapılan silah ticareti 1862 tarihinde yapılan anlaşma ahkâmına dayanmaktadır. Son Brüksel Konferansı’nın bitmesinden sonra İngiltere ve Fransa hükümetlerinin geçen sene kendi aralarında cereyan etmiş olan müzakerelere devam etmeye hazırlandıkları anlaşılmıştır. Fakat daha sonra alınan malumata göre bu müzakerelere dair henüz kesin bir karara varmadığı anlaşılmıştır.

Bu meselenin çözülmesinde iki engel vardı. Bunlardan birincisi silah ticaretiyle işgal eden Fransız tacirlerinin menfaatidir. İkincisi de Cibuti Limanı’nın ticari menfaatleridir. Bu tacirlerin Fransa meclisinde yeteri kadar vekilleri yoksa da onların menfaatlerini müdafaa eden milletvekillerinden mürekkep bir heyet istediği zaman etkin bir direnç göstermek kudretindedirler. Bunlar başka iktisadi heyetlerle müttefikler ve aynı fikirdedirler. Bundan başka bu heyet, Fransa’nın müstemleke işleriyle oldukça alakadardır. Bu işle alakadar olanlar da bu heyete destek vermektedirler. Silah ticareti tamamen kaldırılacak olursa Habeşistan’ın iskelesi ve Habeşistan demiryolu hattının önemli bir noktası olan bu limanın silah ticareti gibi önemli bir gelirden mahrum kalmasından endişe edilmektedir. Yetkileri olan bazı Fransız mahfillerinde, bazı İngiliz mahfillerinde dahi beyan edildiğine göre Maskat’a ait silah ticaretiyle doğrudan doğruya münasebeti olmasıyla İngiltere ve Fransa arasındaki böyle bir mukavele konusunda İngiltere’nin de tereddütleri olduğu Paris’çe tahmin edilmektedir.⁹⁰ Osmanlı Devleti Avrupa devletleri arasında cereyan eden bu türden görüşmeler ve bilgiler hakkında bilgi toplayarak kendi topraklarını da tehlikeye sokan bu ticareti etkisiz kılmının yollarını arama gayretindedir.

Silah ticaretiyle ilgili yine 28 Ocak 1910 tarihli Times gazetesinde yer alan bazı ifadeler aynı şekilde Londra sefiri tarafından İstanbul’a gönderilmiştir. Bu ifadelerde bölgedeki silah ticaretiyle ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu ifadelerde, Basra Körfezi’nde yer alan Dubai adlı mahalde karaya çıkarılan bir miktar İngiliz denizcisi ile bir Arap müfrezesi arasında meydana gelen çarpışma silah kaçakçılığının kaldırılması için İngiltere’nin Hindistan filosu tarafından sarf edilmekte olan mesaisine bir delildir. Dubai “sulhperver umman” namıyla anılan memleketin ufak limanlarında biri Basra Körfezi’nin Arabistan sahilinde Lince Limanı’nın

⁹⁰ HR.SYS. 111/27.

karşısında bulunan birkaç bin nüfusa sahip ve İngiltere ile yakın ilişkileri bulunan bir şeyhin idaresindedir. Kumlu sahiller ve korsan sahili namıyla bilinen gayet sıcak olan bütün sahiller boyunca diğer şehir ve kasabalardan ayrılan farklı bir yönü yoktur. Dubai ile diğer şehir ve kasabalar arasında bir fark varsa o da oldukça müteşebbis olan bir adam olan Dubai şeyhinin kendisidir. Belçika gümrük idaresi Lince tacirlerini bir takım düzenlemelere tabi tuttuğu zaman tacirlerden bazıları ticarethanelerini körfezin diğer sahiline nakletmeye karar vermişlerdir. Bu maksatlarını Dubai şeyhinin tüccarlara karşı fevkalade kolaylıklar sağlayacağına dair teklifi üzere bu tarafa gelmişlerdir. İşte bu suretle bundan 5-6 sene evvel bu limana posta vapurları uğramaya başlamış ve bunun neticesi olarak Dubai gerek Arabistan sahilleri ve gerek İran sahilleri için mühim bir merkez haline gelmiştir. Dubai'nin silah ticaretinde yer aldığına dair şimdiye kadar hiçbir emareye rastlanılmamış ise de şimdilerde oradaki tacirlerden bazıları daha karlı olduğuna şüphe olmayan bu işten zevk almaya başlamışlardır. Daha sonra "Mekran" sahilinde devam etmekte olan silah ticaretinin merkezi olan Maskat'ı geride bıraktığından silah kaçakçıları Dubai'de kendi yakalarını bu işlere engel olan memurlardan daha kolay kurtarabileceklerini düşünmüşlerdir.⁹¹

Gazetede yer alan ifadelerin devamında, Maskat için bu ticaret devletlerarasında kararlaştırılan anlaşmalarla kontrol altına alınmış ise de Dubai için böyle bir siper mevcut değildir. Korsan sahilinde yer alan şeyhler ile İngiltere arasında 1820 senesinde ilk defa yapılan muahede hükümleri diğer muahedelerle aşamalı olarak geliştirilmiş ve nihayetinde 1853 tarihinde adı geçen şeyhler denizden diğerlerine karşı daima sulh altında olacaklarını ve bunu muhafaza edeceklerini söylemişlerdir. Aşiretler arasında olacak olan karışıklık İngiltere hükümetine müracaatla çözülecektir. Bundan dolayı memleket, "sulhperver umman" namıyla adlandırılmıştır. Bu sahildeki şeyhler 1892 tarihinde bir adım daha ileri gitmişler ve İngiltere'den başka bir devlet ile mukavele yapmayacaklarını ve onun bir vekili veya memurunu kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Bunun yanında kendilerine ait bir arazinin bir kısmını o devlete terk veya teslim etmeyeceklerine dair bir taahhüt dahi vermişlerdir. İngiltere'nin "sulhperver umman" üzerinde bugün sahip olduğu nüfuz İngilizlerin Basra Körfezi'nde gerçekleştirmiş oldukları en yüksek başarılarından birini teşkil eder. İngiltere bu iş için birçok kan dökmüş ise de sonunda şu korsan yuvalarını ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur. İngiltere korsanlığı kaldırmış ve esir ticaretini men etmeye muvaffak olmuş, denizden bir üstünlük kurmuş ve karadan da aşiretler arasında devam eden kavgaların sürmesine mani

⁹¹ HR.SYS. 111/27.

olmuştur. Basra Körfezi'ndeki İngiliz politika memuru bir süreden beri bu savaşçı aşiretler arasında yegâne bir hâkim sıfatını kazanmıştır.⁹²

Gazetede açıklamalarda, Bender-i Abbas'daki İngiliz konsolosluğunun bir hücumu karşı mukavemet edebilecek bir surette tahkim ve takviye edilmiş olduğuna dair yazılardan silah ticaretinin değiştirilmesine niyet edildiği anlaşılmaktadır. Bu konsolosluk şehir haricindedir. Arabistan sahillerinden gelecek silahları almak üzere bu civarda birtakım Afgan çetelerinin buldukları şayiası vardır. Gerçi İran'da silah ticareti gayri meşru ve kanunen yasak ise de şimdilerde memleketin güneyinde kanunların ve nizamlarının hiçbirinin hükmü ve geçerliliği olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Şayet Afganlar niyet ettikleri silahları alamayacak olurlarsa konsolosluga hücum edebilecekleri çok açık ve aşikârdır. Son zamanlarda birtakım Afgan çeteleri Mekran sahilinde olan Casin namındaki telgraf noktasını birçok defa tehdit etmişlerdir. Zannımızca silahların İran sahiline nakline hazırlık olmak üzere Dubai bir merkez olma noktasına gelmektedir. Mahalli memurlardan bu şekilde haberler gelmiş Amiral Seled, Maskat'ta yapılması mümkün olmayan muameleyi buradan yapmaya teşebbüs etmiştir. Kendisine mahsus gemisi ile Dubai'ye giderek silah araması yapmak üzere bir miktar askeri karaya çıkarmıştır. Korsan sahilindeki Araplar hem fakir hem de gayet hırslı olduklarından kendilerine büyük bir servet toplama ümidini vermiş olan bir ticarete bu suretle oldukça zarar görmüşlerdir. Bu çarpışmayı takip eden mücadele esnasında İngiliz askerlerinden 4'ü ölmüş, 1 kayıp olmuş ve 9'u da yaralanmıştır. Arapların zayıyatı ölü ve yaralı olmak üzere 40 kişiyi bulmuştur. Bu karşılığın sulhperver şeyhlerin limanlarında artık silah ticaretine kesin olarak son vermekle neticelenmiş olması mümkündür. Gerek şu hadise ve gerek geçen ilkbaharda ihbar olunan silah toplanması ispat ediyor ki İngiltere bu ticaretin yasaklanması ve belki de tamamen kaldırılması hususunda ne kadar kararlı olursa silah kaçakçılarının da buna karşı o derecede direnç gösterme niyetinde olduklarını göstermektedir. Bu mesele Hindistan için fevkalade önemdedir. Hindistan'ın kuzey batı sınırlarının İngiltere arazisi kısmında sakin kabilelere şimdiye kadar Basra Körfezi yoluyla 50.000 adet tüfek ile buna yetecek miktarda da mühimmat götürüldüğü tahmin edilmektedir. Bundan yaklaşık 3 sene evvel Sir James Wilvocki tarafından yapılan seferden beri bu sınırdaki hal ve mevkide büyük değişiklikler olmuştur. Kabilelerin yaşadığı bu memleketler silahlar ile dolmuş olduğundan ileride İngiltere için ne kadar zararlı olduğu görülecektir. Silah ticaretinin muntazam ve düzgün bir usul dairesinde yasaklanmasını hedefleyen bu ilk teşebbüs Hindistan hükümetinin talebi üzerine bu sene sonunda Amiral Seled tarafından icra edilmiştir.⁹³

⁹² HR.SYS. 111/27.

⁹³ HR.SYS. 111/27.

Gazetede yer alan ifadelerle göre Amiral, maiyetindeki kruvazörlerle gambotlara ve bunlara eşlik eden bir miktar silahlı vapurlar ile aşama aşama yapılan teftişler sayesinde Mekran sahilini etkili olabilecek bir surette kontrol altına almış ve birçok silah ve mühimmat müsadere etmiştir. İngiltere donanmasının sürekli kontrol altında tutması mümkün olmayan sahilleri sonsuza kadar denetim altında da tutması mümkün olmayacağı ortadadır. Bu işin ara verilmesini müteakip yine silah ticaretinin yeniden başlayacağı aşikârdır. İngiltere korsan sahili üzerinde bu ticareti men ediyorsa da kesinlikle ortadan kaldıramaz. Amiral Seled kumanda ettiği gemileri alıp gider gitmez Maskat Limanı'ndaki silah ticareti yeniden başlayacaktır. Umman hâkimi bu ticareti büsbütün ortadan kaldırmak arzusunda bulunsa da hâkim, ecnebi devletlerden gördüğü tazyiklerden dolayı bunun devam etmesine mecbur oluyor. Fransa 1862 tarihinde muktedir bir anlaşma mucibince Maskat'ta bazı ticari haklara sahip olmuştur. Amerika hükümeti ile Felemenk dahi bir dereceye kadar aynı hukuka malik bulunsalar da asıl silah ticareti Maskat'ta Fransa'nın himayesi altında gelişmekte ve yapılmaktadır. Şimdiye kadar Brüksel'de 2 defa toplanmış olan milletler arası silah konferansı bu halin çözülmesi konusunda hiçbir neticeye varmamıştır. Bu noktada Fransa nezdinde münasip surette yeniden teşebbüsler yapmanın zamanının geldiğine asla şüphe yoktur. Umman'da olan Sur adlı limana mensup olup kanuna aykırı hareket eden mavnaların Fransız bayrağı açmaları bu duruma bir delil gibidir. Silah kaçakçılığı ile kabilelerin ahvali arasındaki irtibat ve münasebata dair bugünkü nüshamızda derç edilmiş mukaveleden dahi anlaşılacağı üzere Hindistan'daki İngiliz menfaatleri noktasından son derece önemli olan şu mesele hakkında Fransa hükümeti ile bir mukavele yapılmasından asla vazgeçilmemelidir. Mamafih İngiltere bu mühim meselede evvela kendi kusur ve hatalarını bir kere dikkate alması ve sonra Fransa ile görüşmeye geçmesi gerekmektedir. Bir konsolos raporuna göre 1908 senesinden 1909 senesine kadar geçen sürede karaya çıkarılan 85.820 adet tüfekten 280 adedi Belçika tüfekleri ve 25.600 adedi de İngiliz martini tüfeklerinden oluşmaktadır. 1907-1908 seneleri zarfında ihraç olunan tüfeklerin daha büyük bir toplama vardığı rivayet edilmektedir. Geçen Martın 15'inde Londra'da icra edilen bir muhakeme esnasında İngiliz tüfeklerinin Maskat'a vardığı ortaya çıkmıştı. Bu ciheti bu makalede zikretmekten maksat İngiliz tüfeklerinin şu anda Maskat'ta satılmakta olduğunun mahkeme esnasında bazı ifadelerden anlaşıldığıdır. Bunu silahların vahşi kabileler tarafından İngilizlere karşı kullanılmaması teminatı olmaksızın Times nehrinden vapurlara nakli mümkün olduktan sonra Mekran sahilinin kontrol altında olmasından ne fayda sağlanabilir. İngiltere hükümeti ilk önce yalnız Arabistan denizlerinde değil belki İngiliz limanlarında dahi makul ve

münasip bazı tedbirler aldığı beyan etmesinden sonra bu konuda Fransa hükümetiyle daha etkili bir surette müzakereye girmelidir. Maskat'ın silah ticaretine karşı kapatılması gibi hususlar Fransa'nın kararına bağlıdır. Bu ticaretin kendi kendine bitmesi mümkün olmayacaktır.⁹⁴ Uzun bir şekilde yer alan Times gazetesindeki bu ifadeler bölgede yapılan silah ticaretinin ne boyutlarda olduğunu ve ileriye dönük ne şekilde tehlikeleri barındırdığının bir delili gibidir. Burada yer alan endişeler ve silah ticaretinin geldiği nokta, daha sonra bölgede yaşanan asayişsizlikte son derece önemli bir rol oynamıştır.

Bölgede devam eden silah ticaretinde bir miktar Japonya'nın da rolü olmuştur. 30 Ocak 1910 tarihli Times gazetesinin nüshasında yer alan ifadeler bunu gösterir mahiyettedir. Buna göre, muhtemelen Japonya'dan Fransa'nın Somali müstemlekesinde olan Cibuti Limanı'na bir miktar silah gönderileceği Times gazetesinin 10 Kasım 1910 tarihli nüshasında beyan edilmiştir. Bu nüshada beyan edilmiş olduğu üzere Cibuti Limanı silahların transit suretle Maskat ile Basra Körfezi'ne nakline pek müsaittir. Japonya'dan gönderileceği bildirilmiş silahların kıymeti yaklaşık 100.000 İngiliz lirası tahmin edilmektedir. Bu silahların Rus-Japon Savaşı sırasında üretilmiş olduğuna dair bazı deliller zikrolunmuştur. Şimdi Reuters ajansının Tokyo'daki muhabirinden 6 Ocak 1910 tarihli bir mektubunda daha sonra Habeşistan hükümeti tarafından 60.000 adet silah ile 6.000.000 fişek satıldığı bildirilmiştir. Bu silahlar ile fişekler Japonlar tarafından Rus muharebesi esnasında Port Arthur'da zapt ve müsadere edilmişti. Tokyo'da oturan bir ecnebi bu silahları Japonya Harbiye Nezareti'nden satın almıştır ve derhal Habeşistan hükümetinin Paris'te bulunan memuruna satmıştır. Reuters muhabiri bu meselede fazlasıyla alakadar olan İngiltere hükümeti tarafından tahkikata görevlendirildiğinden bu hususa dair birçok tafsilata sahip olduğunu ilaveten beyan ediyor. Japonya Harbiye Nezareti bu muamelede kendisinin tamamen doğru bir noktada olduğunu bu silahların dost bir devlet ile muhabere halinde bulunan hasım bir hükümete satılmayacağına dair teminat aldıktan sonra bunları satmak hakkına sahip bulunduğunu iddia ediyor.⁹⁵ Bu ifadeler bölgedeki silah ticaretinin ne kadar kazançlı olduğunu ve birçok devletin bundan istifade etmek istediğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmeden çok kısa bir süre önce 6 Ekim 1914'te vali Nedim'den Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı yazılmıştır. Yazıda; geçenlerde Almanya'dan Habeş'e gönderildiği halde Cibuti'de Fransızlar tarafından müsadere edilmiş olan topları Habeşlilerin tehdit ve

⁹⁴ HR.SYS. 111/27.

⁹⁵ HR.SYS. 111/27.

ısrarları üzerine iade ettikleri, haberi verilmiştir. Cibuti'de asıl Fransız askerlerinden 10 nefer kaldığı Somalilerin şehre hücumundan korkulduğu ve gönülleri asker yazdıkları öğrenilmiştir. Habeş topraklarında bazı yerlerde Fransızların mallarının ellerinden alındığı ve Aden'den 250 hanenin Hindistan'a gittikleri ve bunun yanında 45 nakliye vapuruyla Hindistan'dan Süveyş'e 30.000 kadar asker getirildiği bilgileri İstanbul'a ulaştırılmıştır.⁹⁶ Bu durum Fransa'nın savaş öncesinde tedirgin olduğunu ve bölgedeki silah kapasitesinin kendi aleyhine dönmesine neden olabileceğini fark ettiğinin bir göstergesi gibidir. Bu yüzden İngiltere ve Fransa Afrika üzerinde 1898'de Faşoda'da bir kriz ile savaşın eşiğine gelmişken 1914'te bir ittifak içinde yer alacaklardır.⁹⁷ İngiltere 1915'te Yemen ve çevresini Osmanlı Devleti'nden aldı. Bölgede bir koloni kurdu ve Kızıldeniz çevresi II. Dünya Savaşı'na kadar İtalya, Almanya gibi güçlerce paylaşıldı.⁹⁸

1930'lerden sonra ve soğuk savaşla birlikte ortaya çıkan kamplaşma silah ticaretini etkilemiştir. Her iki kutupta meydana gelen yoğunlaşma ve gerginlik silah üretimini ve satışını doğrudan etkileyen faktörlerden biri olmuştur.⁹⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız askeri sanayi son derece önemli bir konuma geçmiş, Amerika ile olan işbirliği bu durumu güçlendirmiştir. 1977'ye gelindiğinde dünyada 17,6 milyar dolar olan bu endüstri de Fransa'nın payı 3 milyar dolar civarına çıkmıştır.¹⁰⁰ 1945'ten itibaren üçüncü dünya ülkelerinde 145'e yakın savaş olmuştur. Milyonlarca insan ölmüştür. 1980'lerde yıllık bu alanda trilyonlarca dolar harcama yapılmıştır. Bu harcamalar dakikaya indirildiğinde ise dakikada bu alanda 2 milyon dolar harcanmanın yapıldığı anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Askeri alandaki işlemlerin hacmi 1960'larda hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Yakın dönemde ise silah ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri en fazla öne çıkan devletlerden biri olmuştur.¹⁰² Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Çin büyük ölçüde kendi silahlarını kendileri üretmektedir. Diğer

⁹⁶ DH.ŞFR. 443/82 (1330.E.25).

⁹⁷ Edward C. Keefer, "Great Britain, France, and the Ethiopian Tripartite Treaty of 1906", *A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol 13, No. 4, The North American Conference on British Studies, 1981, s. 364.

⁹⁸ Martin Plaut, "Ertirea and Yemen: Control of the Shipping Lanes", s. 107.

⁹⁹ Harkavy, Robert E., "The Changing International System and the Arms Trade", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 535, Sage Publications, 1994, s. 16.

¹⁰⁰ Edward A. Kolodziej, "France and the Arms Trade", *International Affairs*, Vol. 56, No. 1, Wiley, 1980, s. 55.

¹⁰¹ Frederick Clairmonte, "Third World and Arms Trade", *Economic and Political Weekly*, Vol. 27, No. 8, Economic and Political Weekly, 1992, s. 398.

¹⁰² Edward C. Luck, "The Arms Trade", *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 32, No. 4, *The Academic of Political Science*, 1977, s. 170.

ülkeler ise bu seviyede değildir ve sektör büyük ölçüde bu ülkelerin elindedir.¹⁰³

Sonuç

XIX. yüzyılın sonlarında Yemen ve Bâbü’l Mendeb boğazı ile Kızıldeniz girişindeki Afrika sahilleri son derece önemli araziler olmuştur. Osmanlı Devleti bu araziler üzerindeki hukukunu korumak için gayret göstermiştir. Ne var ki bu hukuku savunmak son derece zor olmuştur. Avrupa devletlerinin bölge üzerindeki nüfuzları son derece etkin olduğu için bölgede yapılacak bir faaliyet bu devletlerle işbirliği yapılmadan çözümü imkânsız bir noktaya gelmiştir. Osmanlı Devleti’ni bir hayli uğraştıran silah kaçakçılığı meselesi de bu kapsamdadır. Avrupa’dan gönderilen silahlar Cibuti ve Maskat’a ulaştırılıp buradan Yemen içlerine sokulmaya başlanmıştır. Osmanlı yazışmalarına bakıldığında bu silah sevkiyatının ileride çok büyük sıkıntılara sebep olacağını Osmanlı makamları tarafından çok iyi anlaşıldığı dikkati çekmektedir. Birçok yetkili gerek İstanbul’da gerekse de Yemen’de bu endişeleri yazılarında ifade etmiştir. Ancak bu konuda kesin bir sonuç alamamışlardır.

Osmanlı Devleti’nin Yemen’e silah sokulmasını önleyememesindeki en önemli faktörlerden biri yeterince ekipmana ve bu işte ihtisaslaşmış kadrolara sahip olamayışıdır desek pek de yanlış olmaz. Birçok yazışmada da yer aldığı gibi Yemen sahillerini koruyacak yeterli gemi yoktur. Üstelik çok sayıda limana sahip olan Yemen’de karadan da yeterince önlem alınamamaktadır. Birkaç yakalama hadisesi gerçekleşmişse de bunun caydırıcı boyutlarda olmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik bu işte kabilelerin hevesi dikkati çekmektedir ancak yerel makamlar içinde etkin bir şekilde bu işin takibini yapanlar görülmemektedir. Meselenin daha çok asayiş üzerinden ele alındığı görülmektedir. Buna rağmen Cibuti’ye yabancı dil bilen birisini görevlendirme teşebbüsü ya da Cibuti’de bir yetkili makamın bulundurulması gibi mevzuların gündeme gelmiş olması Osmanlı Devleti’nin gücü nispetinde de olsa gayret gösterdiğinin delilidir.

Osmanlı Devleti’nin Yemen’e silah girişini önlemede yetersiz kalmasının bir nedeninin de Fransız tacirlerin bu işteki etkinliğidir. Bölgenin zayıf noktalarını çok iyi bilen ve oldukça yüksek kazanç sağlamanın bir yolu olarak görülen silah ticareti, Fransız tacirler tarafından da ısrarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fransa doğrudan bu işte bir taraf olmasa da Fransız siyasetindeki bazı oluşumların bu işin takibini yaptığı ve Fransa’nın

¹⁰³ Ian Anthony, “Current Trends and Developments in the Arms Trade”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 535, Sage Publications, 1994, s. 32.

bu meselede caydırıcı önlemler alınmasının da önünde geçtiği anlaşılmaktadır. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin Paris Sefareti aracılığı hem birçok defa teşebbüste bulunduğu hem de Marsilya'daki yetkililer aracılığı ile istihbarat faaliyeti yürüterek topladığı bilgileri sık sık İstanbul'a aktardığı dikkati çekmektedir. Bu istihbarat faaliyetlerine rağmen Marsilya'dan hareket eden gemilerin yüklü miktarda silahla Cibuti'ye çıkmaları ve bu silahların Yemen'deki kabilelere satılması yine de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu meselede sonuç alamamasının bir nedeni de henüz uluslararası alanda silah ticareti ile ilgili bağlayıcı kararların alınmamış olmasıdır. Her ne kadar Avrupa'da bu konuda konferanslar yapıp belli esaslar ortaya çıksa da henüz bunlar bağlayıcı nitelikte ve herkesçe saygı gösterilir mahiyette değildir. Bu yüzden siyasi ve askeri açıdan her geçen gün zayıflamakta olan Osmanlı Devleti silah tacirlerinin faaliyet gösterdiği yerlerden biri olmuştur. Özellikle alıcısının da satıcısının da son derece istekli olduğu Yemen ve etrafında bu ticaretin büyük bir kazanç kapısı olmasının önüne geçilememiştir. Bölgeye giren silahların I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne ve savaştan sonra Arapların kendi içindeki çarpışmalarda ve hatta Avrupalı güçlere karşı kullanılmış olabileceği de kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA**1. Arşiv Belgeleri**

- BEO. 1188/89034; 1699/127380; 1705/127869; 1729/129654; 1740/130458; 1753/131409; 1755/131561; 2033/152470; 3568/267577; 3638/272777; 3716/278633;
- DH.MKT. 2123/83 (1316C.9); 2522/59 (1319.R.28); 2525/130 (1319.Ca.10); 2569/54 (1316.L.12); 2569/128 (1319.N.8); 2589/32 (1319.Za.9);
- DH.MUİ. 1-2/17 (1327.Ş.18); 1-3/17 (1327.N.14); 1-5/17 (1327.Za.12); 1-6/17 (1327.Z.3); 1-8/17 (1328.S.22); 1-9/17 (1328.Ra.16); 1-10/17 (1328.Ca.15); 1-11/17 (1328.Ş.1);
- DH.ŞFR. 443/82 (1330.E.25);
- HR.SYS. 105/3; 111/27;
- Y.A.HUS. 404/106;
- Y.MTV. 238/82;
- Y.PRK.ASK. 171/3; 172/32;
- Y.A.RES. 133/9;

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve Sana*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.
- Akalın, Durmuş, “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2 2014, s. 357-404.
- Akalın, Durmuş, “İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 56, 2014.
- Akalın, Durmuş-Selim Parlaz, “Nil’de İktidar Mücadelesi ve Kavalalı”, *Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji ve Uygulama Araştırma Merkezi, Çankırı, 2012, s. 115-134.
- Anthony, Ian, “Current Trends and Developments in the Arms Trade”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 535, Sage Publications, 1994, pp. 29-42.
- Betts, Richard K., “The Tragicomedy of Arms Trade Control”, *International Security*, Vol. 5, No. 1, The MIT Press, 1980, pp. 80-110.
- Brass, Jennifer N., “Djibouti’s Unusual Resource Curse”, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 46, No. 4, Cambridge University Press, 2008, pp. 523-545.
- Brzoska, Michael, “The Arms Trade. Can It Be Controlled?”, *Journal of Peace Research*, vol. 24 No. 4, Sage Publications, 1987, pp. 327-331.

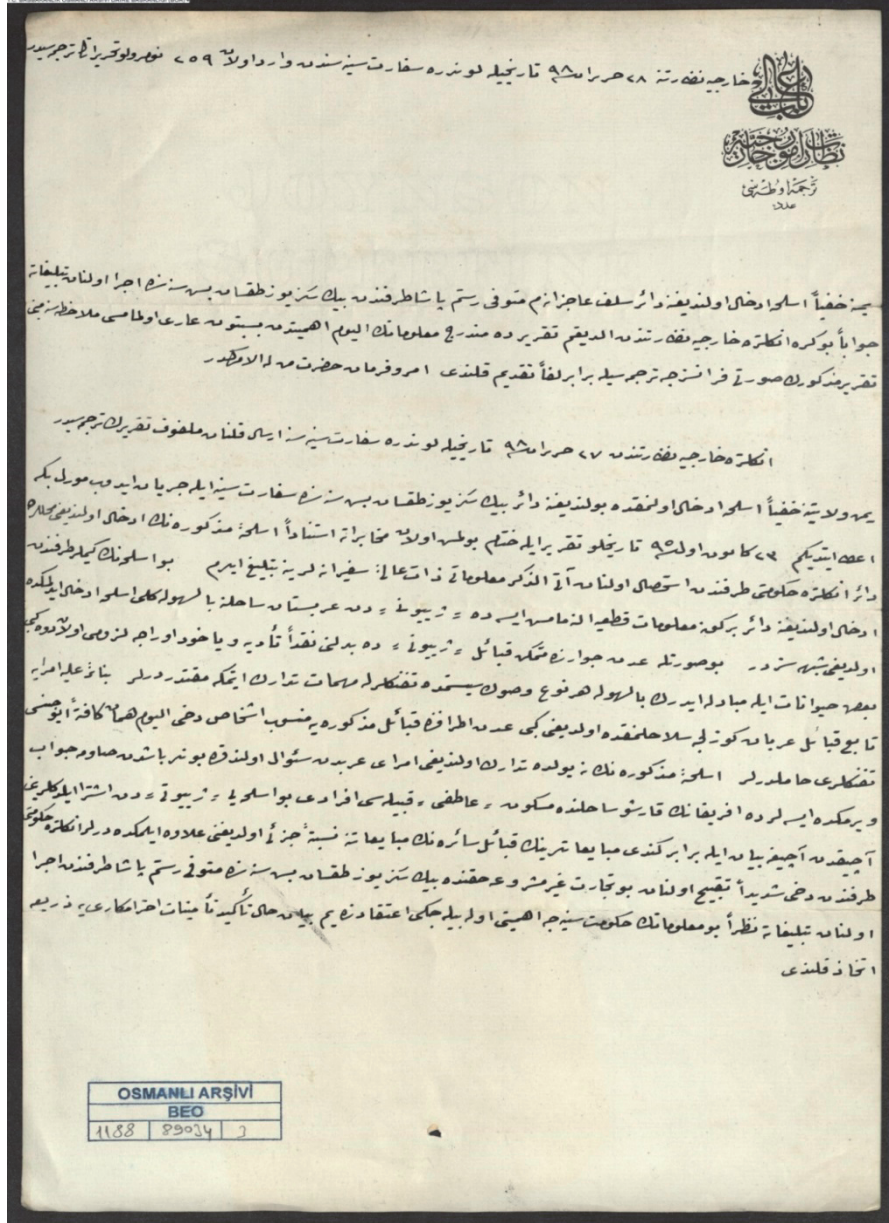
- Clairmonte, Frederick, "Third World and Arms Trade", *Economic and Political Weekly*, Vol. 27, No. 8, Economic and Political Weekly, 1992, pp. 398-400.
- Gray, Colin S., "Traffic Control for the Arms Trade?", *Foreign Policy*, No. 6, Washingtonpost. Newsweek Interactive, 1972, pp. 153-169.
- Gregory, Shaun, "The French Military in Africa: Past and Present", *African Affairs*, Vol 99, No. 396, Oxford University Press, 2000, pp. 435-448.
- Harkavy, Robert E., "The Changing International System and the Arms Trade", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 535, Sage Publications, 1994, pp.11-28.
- Kavas, Ahmet, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, 2001, s. 109-134.
- Keefer, Edward C., "Great Britain, France, and the Ethiopian Tripartite Treaty of 1906", *A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol 13, No. 4, The North American Conference on British Studies, 1981, pp. 364-380.
- Kimche, David, "The Opening of the Red Sea to European Ships in the Late Eighteenth Century", *Middle Eastern Studies*, Vol. 8, No. 1, Talor&Francis, 1972, pp. 63-71.
- Kolodziej, Edward A., "France and the Arms Trade", *International Affairs*, Vol. 56, No. 1, Wiley, 1980, pp. 54-72.
- Kurşun, Zekeriya, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Luck, Edward C., "The Arms Trade", Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 32, No. 4, *The Academic of Political Science*, 1977, pp. 170-183.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- Plaut, Martin, "Ertirea and Yemen: Control of the Shipping Lanes", *Review of African Political Economy*, Vol. 23, No. 67, Taylor&Francis, 1996, pp. 106-109.
- Shehim, Kassim ve James Searing, "Djibouti and the Question of Afar Nationalism", *African Affairs*, Vol. 79, No. 315, Oxford University Press, 1980, pp. 209-226.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.
- Tandoğan, Muhammed, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, TTK Basımevi, Ankara, 2013.
- Yeşilyurt, Yahya, *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2011.

Ekler

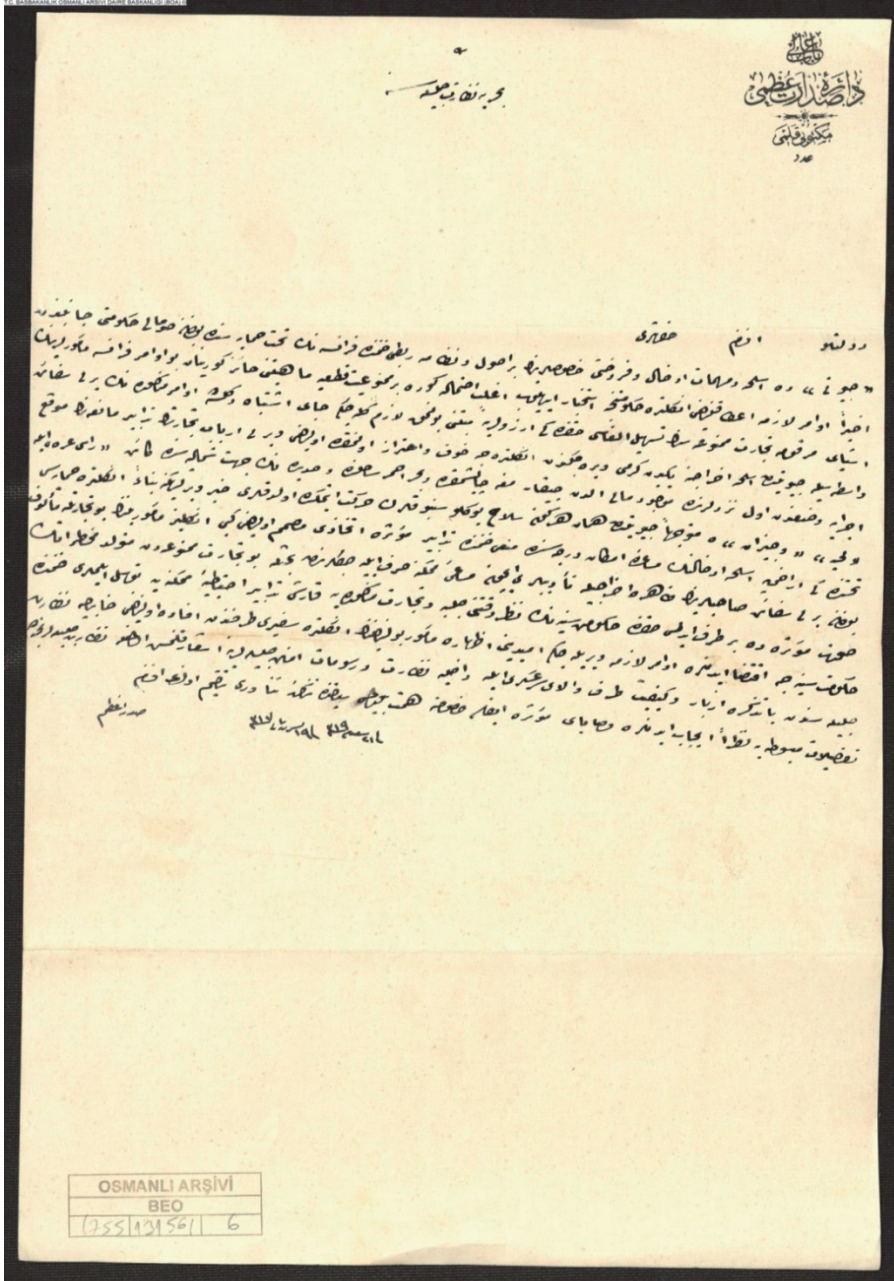
Ek 1 Cibuti ve Bâbü'l Mendeb Boğazı Etrafı (HR. SYS 105/3).

Ek 2 Yemen'e Gizlice Silah Sokulduğu Hakkında Londra Elçisinin Hariciye Nezareti'ne Gönderdiği Yazı (BEO. 1188/89034)

Ek 3 Cibuti'den Yemen'e Silah Sokulmaması Noktasında Sadrazam ve Bahriye Nazırı Arasında Bir Yazışma (BEO. 1755/131561).

Ek 4 Zeranik Kabilesi'nin Yemen'e Silah Sokmasıyla İlgili Yazışmaları İçeren Bir Belge (BEO. 3638/272777).

